

Списание "Анамнеза" брой 15, 2012 г.

**За да разлиствате страниците,
посочете с мишката върху долния
десен ъгъл.**

**Можете или да ги обръщатете веднага,
чрез натискане, или да ги разгръщате
бавно, като истинска книга, държейки
натиснат бутона на мишката.**

Приятно четене!

[Свали в PDF](#)

**БЪЛГАРО-РУМЪНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ
ОТНОШЕНИЯ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО И
ПРОБЛЕМИТЕ
НА НОВАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА
В ТВОРЧЕСТВОТО НА ЛАУРА БАЗ-ФОТИАДЕ***

Росица Маркова

Литературовед със завладяващ стил и изказ, добър преводач и изследовател на новата българска литература, Лаура Баз-Фотиаде (1930-2002) е един от сериозните румънски изследователи от втората половина на ХХ в. Възпитаничка на Софийския университет, тя принадлежи на едно поколение румънски студенти, завършили висшето си образование в България като стипендианти на Министерствата на образованието в България и Румъния по Спогодбата за културен обмен от 1947 г. Сред тях са Мария Осман – Завера, Думитру Завера, Олга Стойкович и много други. Лаура Баз Фотиаде е един от примерите за висок професионализъм, любов към езика и разбиране на вътрешния свят на твореца.

В България Л. Баз – Фотиаде е позната с научното си творчество, многобройните си участия в международни конференции и научни срещи.

Привърженикена сравнителния метод визследването на българо-румънските литературни отношения¹. Ученичка е на Петър Динев, Боню Ангелов и Георги Цанев, проникновени тълкуватели на литературата и тенденциите в книжовния процес. От тях наследява интереса към историята на българската словесност, вниманието и точността в изводите. Стилът ѝ се отличава с краткост и изчерпателност. Наред с това е много добър преводач и верен приятел на България. Срещата ѝ с историка Константин Велики ѝ помага да обикне историята и да започне да се занимава с проблемите на книжовност през ХІХ в. Все още няма пълно проучване върху нейния жизнен и творчески път и това ме подтикна към разработване на такава конкретна тема. През 2008 г. катедрата по Славистика към Букурещкия университет изразява признателност към нейното дело². Подчертани са приносите ѝ в преподаването по български език,

* Предварително искам да уточня, че това е текст, първоначално предвиден за публикуване в сп. „Историческо бъдеще“, но по причини от различен характер, това не се състоя. Използвам възможността да го отпечатам в електронното списание „Anamnesis“ и изказвам благодарност към редакцията за предоставеното място.

1 Конев, И. Ние сред другите и те сред нас. С., 1985; Въпроси и аспекти на българо-румънските литературни взаимоотношения през Възраждането – Език и литература, 1968, № 3, 83-92.

2 Catedra de limbi și literaturi slave. Scurt istoric, B., 2008, p. 28-29, 36, 43-45; Mangiulea, M. Laura Baz Fotiade (1930 - 2002) – Romanoslavica [оттук насетне – RSL], 2002, vol. 38, 206-208.

закрепването и утвърждаването на българистиката като научна дисциплина в Румъния. Повече сведения за семейната среда, в която се развива Л. Баз – Фотиаде почерпих чрез контактите си с нейната дъщеря д-р Рамона Фотиаде. Тук е мястото да ѝ изкажа своята благодарност за материалите, които ми предостави на разположение и за отговорите на многобройните ми въпроси относно личността и детайлите в живота на нейната майка.

Лаура Баз е родена на 25 март 1930 г. в с. Върфу Къмпулуй, окръг Ботошан, северна Румънска Молдова. Дъщеря е на учителите Константин и Наталия Баз. Начално училище завършва в родното си село, после продължава в гимназията в град Дорохой. През 1941 г. семейство Баз се мести в Букурещ и тя довършва средното си образование в лицей „Юлия Хъждеу“ с много добър успех. През следващите години учи в Педагогически институт „Максим Горки“, а през 1951 г. записва славянска филология към Факултета по чужди езици на Букурещкия университет. Именно тази крачка променя живота ѝ и ѝ проправя пътя към науката. Същата година кандидатства по програмата за културно сътрудничество между България и Румъния и става стипендиант по специалността Българска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В България продължава обучението си, където и завършва през 1956 г. с успешна защита на дипломна работа на тема „Никола Й. Вапцаров в Румъния“³.

3 Личен архив на Лаура Фотиаде [по-нататък – Л. а. Л. Ф.] – Автобиография, б. д., бълг. ез., машинопис, л. 1; Autobiografie din 25 noembrie 1974, manuscris, f. 2.

Отличните резултати от следването, последователността и проявеният изследователски дух, откриват на младата жена пътя към университетска кариера. В същата 1956 г. настъпват и други промени в нейния живот – омъжва се за Дан Фотиаде, специалист по руски език и литература⁴.

Веднага след завръщането си в Румъния е назначена за асистент по български език и литература в катедрата по Славистика към Букурещкия университет. Води специализирани курсове по нова и по старобългарска литература⁵. От 1958 г. тя е сред първите членове на Асоциацията на славистите в Румъния, чиито основен орган е реномираното списание „Romanoslavica“. От 1969 г. е редовен доцент, а през 1974 г. защитава дисертация на тема „Принос към проучване на румънско-българските литературни отношения през периода 1850 – 1877 г. Литературна и публицистична дейност на Георги Стойков Раковски в Румъния“ под научното ръководство на проф. Александру Дима, и става доктор на филологическите науки. След пенсионирането си през 1985 г. Л. Баз – Фотиаде продължава да води специализирани курсове по български език и проблеми на новата българска литература в Университета.

От началото на 60 - те до края на 70 - те години на ХХ в. посещава семинарите по български език, организирани от Университетите в София и Велико Търново. Това е особено активен период от нейния живот, защото

4 Autobiografie din 3 noembrie 1978, manuscris, f. 5.

5 Л. а. Л. Ф. – Autobiografie din 3 noembrie 1978, f. 1-3; Autobiografie din 3 noembrie 1978, p. 1-3.

успява да съвмести участията си в тях и с чести научни командировки в Института по български език към БАН, в СУ „Св. Кл. Охридски“ и много научни конференции, посветени на българската литература. Почти всяко лято получава покани от Софийския университет за участие в семинарите по българистика. През 70-те и началото на 80-те години на ХХ в., лекторите по български език в Букурещкия университет Максим Младенов и Страхил Попов оценяват положително нейната работа като преподавател и учен, и я препоръчват за тези специализации⁶. Наградена е с орден „Кирил и Методий II степен“ през 1977 г.⁷ Като изявен преводач на българската литература, не са редки положителните оценки от страна на Съюза на българските писатели към нейната дейност. Едно от доказателствата за това е поканата от страна на Комитета за приятелство и културни връзки с чужбина и СБП до Л. Баз – Фотиаде да участва на среща-симпозиум на преводачи от български език във Варна през 1970 г., когато за първи път се присъжда наградата „Пенчо Славейков“ на чуждестранен преводач⁸. Умира в Букурещ на 18 юли 2002 г. Тя е в услуга на българската култура почти до края на своя живот⁹. Лаура Баз -Фотиаде никога не губи връзка с България. В нейна памет Рамона Фотиаде учредява стипендия „Лаура Фотиаде“ за румънски студенти по българска

6 Л. а. Л. Ф. – Autobiografie din 15 iulie 1999, manuscris, f. 1.; Архив на МВн Р на Р България, оп. 30, а. е. 2258, л. 15; оп. 31, а. е. 2579, л. 2; оп. 39, а. е. 2356, л. 2-3.

7 Архив на МВн Р, оп. 33, а. е. 2292, л. 8.

8 Л. а. Л. Ф. – Писмо от 4 май 1970 г., машинопис, л.1.

9 Catedra de limbi și literatură slave, B., 2008, p. 29.

филология в Букурещ¹⁰. Това е един допълнителен стимул за развитието на Българистиката в Румъния. Свидетелство за безграничната обич и привързаност на един чуждестранен учен към българския дух.

Един от отчетите на Л. Баз – Фотиаде за протичането на специализация в България през пролетта на 1960 г. разкрива нейното трудолюбие и интерес към Българистиката. Наред с проблемите на българската книжовност през Възраждането тя работи и по въпроси на новата българска литература. Изпитва удоволствие да прекарва времето си в читалните на Народната библиотека в София. Там се среща със свои преподаватели от студентските години – Петър Динеков, Боню Ангелов, Георги Цанев. Сред основните задачи са изследването на творчеството на Иван Вазов в контекста на румънския период от живота му за влиянието, което му оказват румънските поети Василе Александри и Димитру Болинтиняну. Друга важна задача е да проучи отражението на Руско-турската война от 1877-1878 г. в българската и румънската книжнина. Изпълнението ѝ извиква необходимост от задълбочено изследване на българските периодични издания. Трети проблем се явява проучването на българския писател Йордан Йовков¹¹. Специално е вниманието ѝ към проблема за влиянието на Михаил Садовяну (1880-1961) върху

10 Гамулеску, Д. Награда за румънски студенти българисти, учредена на името на д-р Лаура Баз – Фотиаде – Българистика, 2002, № 5, 105-106.

11 Л. а. Л. Ф. – Raport de activitatea dusă în R. P. Bulgaria pe perioadă aprilie – iunie 1960 din 11 iulie 1960, tipărit, f. 1-2.

българския писател. Този въпрос буди много интересни мнения в българската и в румънската литературна критика, защото се спори доколко Йовков е самостоятелен автор или пряко следва стила на Садовяну¹². В това отношение Лаура Фотиаде работи усилено, за да покаже индивидуалния образ на Йордан Йовков. Споделя, че посещава съпругата на писателя и ползва неговия архив достатъчно съсредоточено и внимателно. Наред с това се среща с Димо Минев и Симеон Султанов, от които събира сведения и спомени за твореца. Така още тогава тя заявява, че въздействието на Садовяну върху Йовков е налице, но не оспорва таланта и самостоятелните постижения на българския автор¹³. Ето как за краткия престой в България тя успява да работи по няколко проблема и да ги съвмести успешно. Това личи от публикуваните съчинения по разглежданите теми, появили се почти веднага след този отчет.

Л. Фотиаде публикува на румънски език обемиста студия именно върху проблема за влиянието на Михаил Садовяну върху българския писател. Това проучване е сред ранните ѝ изяви в науката. За първи път студията излиза на румънски език през 1961 г., а след около две десетилетия е публикувана на френски език в сп. „Etudes balkaniques“¹⁴. При сравнение с румънския

12 Николова, С. Към въпроса Йовков – Садовяну, „Вечери в Антимовския хан“ – „Анкуциния хан“. – Лит. мисъл, 1980, № 9, 121-134.

13 Л. а. Л. Ф. – Raport de activitatea dusă în R. P. Bulgaria pe perioadă aprilie – iunie 1960, f. 3-4;

14 Locul lui Iordan Iovkov în relațiile literare româno-bulgare din sec. al XX- lea – Studii de literatura universală, III, 1961, 237-255;

текст във френския вариант се забелязват редица съкращения, но структурата, изводите, твърденията, дори съдържанието си остават непроменени. Това означава, че след години авторката не е променила своите изводи. Върху произведенията на Йовков няма отделни румънски проучвания дотогава. Той е познат на румънския читател от средата на 30- те години на ХХ в., когато излизат първите преводи на разкази от цикъла „Вечери в Антимовския хан“. Първи румънски преводачи и разпространители на българския автор са Вангели Хрисику, Еманоил Букуца, Александру Йордан и Василе Христу. Идеята на тези хора е да представят един впечатляващ с проникновението си български автор, който освен добър разказвач е и привързан към румънската земя¹⁵. Още тогава се забелязва почеркът на Садовяну в много от неговите сюжети. Михаил Садовяну е един необятен творец. Автор е на над 120 тома повести, романи, разкази, исторически романи и публицистика, в които тупти едно голямо сърце.

Човешки недостатъци и добродетели като любовта, изневярата, разкаянието, лъжата, верността, състраданието, убийството и радостта, намират израз в творчеството на Михаил Садовяну. Подобно на Йовковите, и неговите герои са силно емоционални натури, готови

Баз-Фотиаде, Л. Поглед върху Йовковия свят – Пламък, 1977, № 5, 117-122.

15 Christu, V. Un prieten al poporului român: Iordan Iovcov – Adevărul literar și artistic, nr. 882 din 1937; Iordan, A. Iordan Iovkov și Boris Denev – Boabe de grâu, 1930, 2, 113-114; Iordan Iovkov, Nopti la Hanul din Antimovo, în romanește de V. Hrisicu, B., 1933.

на смърт и саможертва за любимите си хора. Садовяну възпроизвежда случки, намиращи се на предела на реалността и чистото творческо въображение, в повечето случаи почиващо на легендите за необикновени човешки съдби. Действията се развиват в чертите на ханове, воденици, на кръстопътни места. Пространства, където хората се срещат и разделят, споделят своите неволи, радости, дори клюките¹⁶. Тези места подхранва въображението не само в румънската, но и в българската литература¹⁷. Сходства в творческите светове на Йовков и Садовяну се откриват и в предпочитанията им към народа, към обикновения човек, селянина, чиято душа е неизчерпаем извор при изразяването на една отминала епоха¹⁸. Още тогава е възникнал и въпросът до колко може да се говори за влиянието на румънския класик върху Йовков и докъде се простира то¹⁹. Именно този проблем предизвиква изследователския интерес на Баз-Фотиаде към него.

Лаура Фотиаде представя биографичния път на

16 Игов, Св. История на българската литература 1878 – 1944, С., 1993, с. 394.

17 подобни елементи намираме също и у Елин Пелин – „Воденицата“, „Спасова могила“, „Самодивските скали“ и т.н. [бел. моя. Р. М.]

18 Николова, С. Необятният Садовяну – Септември, 1980, № 11, 239-242; Христу, В. – Михаил Садовяну. 1880 – 1961 – Библиотекар, 1961, № 12, 40-42; Цачев, К. Жив класик на румънската литература – Септември, 1956, № 1, 163-166; Чопрага, К. Михаил Садовяну – живот и творчество. Във: Михаил Садовяну. Избрани творби, т. I, С., 1980, с. 5-20.

19 Николова, С. Към въпроса Йовков – Садовяну. „Вечери в Антимовския хан“ и „Анкуциният хан“ – Литературна мисъл, 1980, № 9, с. 121-125.

българския писател. Подчертава, че през 1920 г. му е предложено да избере работа като пресаташе в посолствата на Германия или Румъния. Йовков избира второто предложение, тъй като вече е вдишвал въздуха на Добруджа, запознал се е донякъде с румънската култура. Предпочита да опознае съседната страна, вече е завладян от румънската литература. Фотиаде използва спомените на негови съвременници, издадени от Димо Минев. В Румъния Йовков остава седем години като безспирно се интересува от тамошната литература, жадно чете периодиката и е запознат с имената на повечето поети и писатели²⁰. Така за тези седем години той усвоява румънския език и се превръща в един много добър познавач не само на румънската култура, но и на нейния дух. По спомени на Йордан Стратиев, Садовяну е най-предпочитаният и четен от Йовков румънски творец. Именно от неговата велика творба „Ханът на Анкуца“ се вдъхновява при създаването на известния цикъл за Антимовския хан²¹. Стъпвайки на похватите в сравнителното литературознание, Фотиаде насочва вниманието към въпросите кога са написани разказите във „Вечери в Антимовския хан“ и кога излизат повечето творби от цикъла на Садовяну. Йовков започва да публикува разказите си от януари 1922 г. до началото на 1928 г. в сп. „Златорог“, „Българска мисъл“ и в. „Зора“.

20 Baz-Fotiade, L. op. cit., p. 238-239.; Минев, Д. Йордан Йовков. Документи и свидетелства за живота му, С., 1947; Сарандев, И. Йордан Йовков. Жизнен и творчески път, С., 1986, с. 236-309.

21 Baz-Fotiade, L. op. cit., p. 240; Минев, Д., Цит. съч., с. 191.

Садовяну печата разказите си от 1921 г. до края на 1927 г. в „Adevărul literar și artistic“ и „Viața Românească“. Изследователката установява съвпадение във времето на публикуването на всеки разказ от двамата автори – постепенно почти през година има по един разказ от известните цикли. Първият разказ на Садовяну „Кобилата на княза“ излиза през 1921 г. с подзаглавието „Повести от Анкуциния хан“. Това, изглежда, е дало на Йовков идеята да се захване с написването на подобен цикъл разкази²².

Извършвайки сравнение между съдържанието и идеите във всеки един от разказите на двамата автори, Фотиаде стига до следните наблюдения: от 1922 г. до 1924 г. Йовков пише и публикува само три от разказите си. Останалото излиза през 1927 и 1928 г. Садовяну от 1921 г. до 1927 г. публикува поне по една повест и през 1928 г. ги обединява в обособено издание. Йовков е имал възможност да чете неговите разкази, тъй като са отпечатани в едни от най-известните литературни списания. Това обяснява и влиянието, което Садовяну упражнява върху неговото творческо развитие²³. Изследователката проследява общите елементи в повестнонанията, коетойпомагадасъзрездостаразличия в структурата на всеки разказ. Както при Садовяну, така и у Йовков, основното действие се развива в хана. Ханът с гостите, ханджийките и приказките, шегите и

²² Baz-Fotiade, L. op. cit., p. 240-241.

²³ Ibid., p. 241-242; На български език цикълът на румънския автор е преведен от Гергана Стратиева през 1980 г. Във: Садовяну, М. Избрани творби, С., 1980, т. II, с. 265-357.

закачките е мястото, където се събират всички герои. Те познават зидовете на сградата още от детинство. Ханът е мястото, където всеки се обръща към миналото и си припомня какво е било. Общото е в чувството на носталгия към отминалите времена, преклонението пред красотата на природата, усетът за един особен вкус към живота с всичките му добри и лоши страни. Изразено е предпочитание към забулената в тайна, мистериозна същност на природата. Всеки един от участниците има своя собствена житейска трагедия, своя тайна. Затова и в повечето случаи тези хора са загадъчни и се усеща тишината като състояние на вътрешната атмосфера в хана, създава се впечатление за неподвижност на картината²⁴.

Образът на жената е особено важен в двата цикъла. Тежестта пада върху женската красота, идеалът за хармония навъншната и вътрешната прелест се подчертава и при двамата особено настойчиво. Авторите срещат читателя предимно с младата ханджийка – Сарандовица и Анкуца, като Йовков извиква старата Сарандовица като участник само в първия разказ, „Дрямката на Калмука“. При Садовяну ханджийката не е активен участник. Тя присъства само в спомените на гостите на хана. Именно споменът е така силен у Садовяну, неговите герои са вгледани дълбоко назад в миналото и това минало ги подтиква да се завръщат постоянно в хана. Според Фотиаде присъствието на ханджийката у Йовков не бива да се приема като влияние, взаймствано наготово

²⁴ Baz-Fotiade, L. op. cit., p. 242, p. 247.

от Садовяну. Подчертава, че образът на ханджийката не е характерен за българската литература. Среца се повече като типичен герой в румънската литература, т. е. Садовяну следва традицията на румънските автори, които я включват съвсем естествено в своите разкази.

Йовков описва не какво да е българско село, а село в Добруджа, където животът се доближава много до този на селската действителност в Румъния. Той е живял там, имал е възможност да усети атмосферата, типична за добруджанските ханове и затова ги включва в своите творби, за да запази и предаде спомена си за тях. По думите на Й. Стратиев, Йовков никога не забравя добруджанската земя. Така и прочитайки Садовяну, у Йовков се е влял един нов импулс, преоткрил е част от себе си²⁵. Садовяну предава действителността в Молдова, особено нейната северна част. Обикновено използва нейното древно наименование, останало в спомена на местните хора като „Горваната земя“. Той говори на техния език, използва молдовския диалект, за да бъде разказът му по-автентичен. Така и Йовков е привлечен да вложи говоримата реч, характерна за добруджанци. Езикът и на двамата е богат и вълнуващ, запечатва живата реч. Л. Баз – Фотиаде забелязва, че Йовковите герои говорят на езика, характерен за края на XIX в. до началото на Първата световна война. При Садовяну долната граница е значително изместена назад във времето – XVIII – XIX в. Езикът на румънския писател е

²⁵ Ibid., p. 243-244; Баз – Фотиаде, Л. Поглед върху Йовковия свят – Пламък, 1977, № 5, 117; Минев, Д., Цит. съч., с. 186-187.

архаичен и труден. Това се дължи на факта, че обича да чете и сетне да използва в своите произведения езика на старите хроники на молдовските историци от онова далечно време²⁶. Това е съществена разлика в похватите на двамата автори и Фотиаде набляга на това, за да обоснове твърдението си, че Йовков не следва плътно произведенията на румънския автор. Стремещт на Садовяну е да запечата местния, характерен за Молдова език. Действието също се развива в тези далечни векове. Изводите на румънската изследователка са убедителни. От собствен опит имам впечатления, че Садовяну използва остарели изразни средства и много от думите днес затрудняват дори неговите изследователи. Мога да потвърдя силното въздействие на неговите творби, което упражняват върху читателя.

Л. Баз – Фотиаде прави сравнение на онези герои, чиито образ изпъква в разказите. Такива са Витан Чауш у Йовков и капитан Николае Исак у Садовяну. Двата са авантюристи, претърпели са телесни загуби – липсва им по едно око. Въпреки това никой от тях не съжاليا за загубата, а напротив, гледа стъга към отминалата младост. Прототип на Йовковия Витан Чауш е бащата на неговия приятел Жечо Долчинков. Премеждията на баща си сетне той прочита великолепно описани в разказа „Срещата“. Фотиаде смята, че след като е прочел „Кладенецът сред липите“ на Садовяну, Йовков е харесал трагичната съдба на Никулае Исак и поема предизвикателството да

²⁶ Baz-Fotiade, L. Locul lui Iordan Iovkov în relațiile literare româno-bulgare din sec. al XX- lea, p. 244, p. 249-250.

изобрази негов български вариант по истински случай²⁷. Друг паралел изследователката намира в комит Йоница на Садовяну и Калмука на Йовков. Външно тези двамата се различават, но душевността им е близка, както и отговорността, която поемат – да бъдат пазители на женската хубост, да са винаги до хубавата ханджийка. Друг герой е дядо Гено от „Дрямката на Калмука“ и дядо Леонте от „Кобилата на княза“²⁸. Писателите използват техните образи като портрет на хората от народа със своите вярвания, поверия, суеверия, гадания и притчи. В тяхното съзнание се пази очарованието на народната мъдрост, затова са силни представители на фолклорното начало в двата цикъла. Добруджанското село е близко като светоусещане и подредба до молдовското. Писателите чувстват пулса на народа и се заемат да изобразят цялото му богатство и обаятелност, за да може читателят да го почувства и обикне. Фотиаде смята, че Йовков е следовник на Садовяну в това отношение, тъй като разказът на румънския класик се появява с година по-рано от „Дрямката на Калмука“²⁹.

Други общи естетически възгледи Л. Баз – Фотиаде разкрива в преклонението на Садовяну и Йовков пред природата, в избора на определени образи при описанието на тяхната философия за живота. Така например, при двамата око̀то на човека или на животното е един от изворите на познание за света. Читателят съзира житейския опит и познания в единственото

27 Ibid., p. 245; Минев, Д. Цит. съч., с. 351.

28 Baz-Fotiade, L. op. cit., p. 245-246.

29 Ibid., p. 247.

око̀то на Витан Чауш, съзнава своята нищожност пред необяснимите закони на вселената, своята безпомощност пред обстоятелствата, които не може да управлява в око̀то на умиращия кон на Другоселеца. Чужденецът, Другоселецът, Беглецът, са образи, често срещани при Йовков и Садовяну като начини да се изрази горчивината от тежестта на живота чрез болката и несполуките на непознатия. Техните герои са дядо Моско (Йовков), Иванчу и Мъндрила (Садовяну). Хайдутинът, смелчагата са образите, чрез които двамата автори внушават идеята за мъжката красота и хармония на духа с нея³⁰. Разбойническата тема, всъщност, не е непозната нито за българската, нито за румънската литература, но и двамата влагат много по-задълбочена и различна интерпретация от своите предшественици, доразвивайки образа на юнака чрез разкриване на неговия вътрешен свят.

Въпреки общитетворчески решения визобразяването на характери и в предаването на своите естетически замисли, двамата писатели се различават в много отношения. Фотиаде намира много повече движение, динамика, и наситеност със случки в разказите на Йордан Йовков. Неговите герои се срещат в хана, но живеят и извън неговото пространство. Действието се развива в два плана – вътре и вън от чертите на хана. Ханът е сборната точка, центърът в цикъла разкази, откъдето всеки един от героите тръгва и винаги се завръща. Налага се впечатлението за кръговрата в живота.

30 Ibid., p. 250-252.

Структурно „Вечери в Антимоския хан“ е разделен на две отделни части, като в първата всеки следващ разказ е продължение на предишния. Във втората част тази приемственост е нарушена, и няма връзка с първата. При Садовяну цикълът се състои от девет повести, като всяка една е завършена и обособена сама по себе си. Всички случки се развиват изцяло в чертите на хана, като всеки разказ се приема като приказка на гостите на хана за миналото. Така авторката разграничава две категории участници – гостите на хана и героите в техните разкази. Това е причина да се наложи статиката като първо впечатление от плана на цикъла. Гостите са на маса, с ястие и пиво пред себе си и едва тогава започват да разказват и да се пренасят във времето чрез силата на устното слово³¹. Фотиаде се съгласява с мнението на Джордже Кълинеску, че в структурно отношение румънският писател избира да построи цикъла си по подобие на „Декамерон“, но поставяйки своите герои в условията на молдовското село. Авторът почти не се забелязва от читателите, той говори чрез своите герои, крие се зад техните думи. Йовков напротив, говори пряко с читателя, приема образа на свидетел, очевидец на всяка случка. Прилага смело пряката и непряката реч, а героите сами довеждат разказа до своя завършек³².

Фотиаде не се ограничава само с „Вечерите“ на Йовков, за да докаже, че има различие в неговия поглед в сравнение с този на Садовяну. При българския писател основен проблем е този за морала и възпитанието

31 Ibid., p. 247-248.

32 Ibid., p. 248-249.

на духа у човека. Това тя вижда в „Индже“, „Албена“ и много други негови съчинения, където се развива проблемът за вътрешната борба у героите, чрез която личността израства и добива величие. За нея той изразява един „етичен идеализъм“, който го доближава много до руския класик Лев Толстой³³. Вътрешният свят е особено важен за Йовков при изграждането на всеки герой. Идеята за противоречието вътре в нас е основен принцип в цялото му творчество. Отбелязвайки тази особеност, Л. Баз – Фотиаде прави изключително добър портрет на българския писател на един завидно красив език. От българските литературни критици тя се позовава на Петър Динеков и Иван Мешеков, но личи, че познава в дълбочина всички Йовкови разкази. Успява да представи Йовковия свят на румънската публика по един необикновен начин, сравнявайки го с един от най-големите класици в румънската литература, М. Садовяну. Това не е лека задача, понеже изобретателният свят и на двамата е достатъчно сложен и обемен, за да бъде обхванат изцяло. Садовяну е учител на Йовков в изкуството да пише. Но наред с това Йовков запазва своята творческа неповторимост, самородност и оригиналност. Не може и дума да става за пряко влияние на румънския класик върху българския, а по-скоро за едно съвпадение на творческия светоглед. Всъщност Михаил Садовяну познава малка част от Йовков чрез преводи, извършени в средата на 30-те години на века. При своето посещение в София през есента на 1945

33 Ibid., p. 248.

г. той сам отбелязва факта, че има общност на идеите и при двамата, което се дължи на сходна творческа чувственост, макар никога да не са се познавали лично³⁴.

В хода на работата си Л. Баз – Фотиаде посещава дома на Деспина Йовкова и работи с личния архив на писателя. Налице са много преводи от румънски автори на български език, които Йовков е имал намерение да издаде. Тя припомня, че много румънски автори са превеждани на български език именно от него. В неговата библиотека намира богата румънска литература, както и изданието на „Histoire de Roumaines et des leur civilization“, на Николае Йорга (Париж, 1920 г.), но Йовков е имал второто издание на книгата (1922 г., Букурещ)³⁵.

Фотиаде се спира неслучайно на тези подробности. Целта ѝ е да представи Йовков като почитател на румънската култура. Включва и кратък преглед на неговата дейност като преводач от румънски език. Спира се на много негови изповеди, в които засвидетелства привързаността си към народа на съседната страна. Фотиаде успява да докаже, че неговото място в румънско-българските литературни връзки е значително. Йовков е превеждан на румънски език интензивно след Втората световна война. През 1966 г. Константин Велики превежда цикъла му „Старопланински легенди“. Преводачът включва предварителни бележки, чрез които запознава румънската публика с основните моменти от живота и

³⁴ Ibid., p. 240.

³⁵ Ibid., p. 252-255; Фотиаде, Л. Поглед върху Йовковия свят – Пламък, 1977, № 5, с. 122.

творчеството на българския класик³⁶. Близко десетилетие по-късно Мирча Попеску прави превод на по-важните му разкази като „Песента на колелетата“, „Женско сърце“, „Ако можеха да говорят“ и др.³⁷ Предговорът на изданието е дело на Лаура Баз-Фотиаде, която е автор и на хронологическата таблица за живота и творческото наследство на Йовков, поместена след въведението. В наблюденията ѝ няма нещо различно от казаното в студията за Йовков от преди повече от десет години. Но подобно на К. Велики тя смята, че българският класик предава изключително добре живота и душевността на българското село с ненадминато перо и език. Така Л. Баз – Фотиаде се утвърждава като успешен популяризатор на Йордан Йовков в Румъния³⁸.

Йовков дава гръб на предразсъдъците и избира любовта пред обикновената и често пъти безвкусна политическа пропаганда. Литературата възпитава вкус към живота, а една от главните задачи на българския писател е била именно да създаде вкус и познания за културните постижения на съседите ни румънци. Българският литературовед Иван Сарандев обобщава,

³⁶ Legende din Stara planina, B., 1966. În românește și cuvânt înainte de C. N. Velichi, p. 5-9; Баз – Фотиаде, Л. Разпространение на българската литература от 1944 година до наши дни – Септември, 1971, № 8, с. 251-253.

³⁷ Iovkov, I. Inima de femeie, B., Minerva, 1973. În românește de Mircea Popescu.

³⁸ Baz – Fotiade, L. Universul poveștirilor lui Iovkov . Tabel chronologic – In: Inima de femeie, B., 1973, II – XXXI; Velichi, C. Legende din Stara planina, p. 7-8; Баз – Фотиаде, Л. Разпространение на българската литература в Румъния от 1944 година до наши дни – Септември, 1971, № 8, с. 251.

че Йовков е намерил в румънската белетристика през 20-те години на XX в. не модел, а аналог на своя житейски и творчески опит. Садовяну също е свързан с България, макар и за доста кратко време. През 1913 г. е офицер в Румънската армия и пристига в България. Има възможност да опознае бита на българските селяни и да се докосне за кратко до техния свят. Престоят тук му дава вдъхновение да напише книгата „44 дни в България“, в която се обявява срещу войната. В заключение споделя, че напуска страната ни с горчилка в душата заради обстоятелствата, при които се налага да се запознае със съседната на неговата родина страна. След 1944 г. е председател на Румънско-българското дружество за приятелство между двете страни³⁹.

Много от твърденията на Л. Баз – Фотиаде не се приемат от българските литературни историци. Още в края на 60-те години на XX в. Симеон Султанов изразява несъгласие с твърденията на Фотиаде. Според него тя директно обвинява Йовков в „подражателство“ на Садовяну⁴⁰. Ако българският читател не познава нейната работа, прочитайки главата „Автор без цитати“ остава с впечатлението, че Фотиаде омаловажава геният на Йовков. Според него румънската изследователка „се е разминала с Йовков, между тях не се е състояла творческа среща.“ Според Султанов, сравнителният анализ на Фотиаде е непохватен, неуместен и не

39 Христу, В. Цит., съч., с. 41; Sadoveanu, M. 44 de zile în Bulgaria, B., 1945.

40 Султанов, С., Йовков и неговият свят, С., 1968, с. 236-257.

вдъхва доверие⁴¹. Султанов не дава за пример нито едно от видните достойнства в разработката на Фотиаде и преувеличава нейните пропуски и неточности. Все пак, никъде в студията ѝ не се твърди за сляпо подражателство от страна на българския класик на румънския. Напротив: както се вижда, според нея има влияние на идеите, общи за душевната настройка на хората в Европейския Югоизток. В писмо от 1 ноември 1969 г. до Петър Динеков, Л. Баз-Фотиаде изразява оскърблението си от интерпретацията на Султанов. Наред с възхищението си от иначе хубавата книга за Йовков, тя смята, че българският литературен критик не я е разбрал правилно, разтълкувал е погрешно нейните изводи и по този начин „дезинформира“ българската публика⁴². Според нея Султанов, без да разбира румънски език и да познава добре нейната статия, прибързано я обвинява в умишлено злонамерено отношение към Йордан Йовков. Споделя, че искреното ѝ желание е да представи истинския Йовков, с неговата чувствителна натура, за да намери достойно своето място в световната литературна съкровищница⁴³.

За румънската публика България е интересна с писателите и поетите си със силно изразени социални възгледи в своето творчество. Дори незапознатите отблизо с българската литература румънски журналисти, излизат с мнението, че България е важна страна, защото представя истинско революционно раздвижване сред

41 Пак там, с. 245-253.

42 ЦДА, ф. 1987 К, оп. 1, а. е. 3628р л. 31-32.

43 Пак там, л. 32.

своите интелектуалци. 1923 е годината, сочена като кървава, но и оглавена от много интелектуалци и артисти. Гео Милев е сравнен с Маяковски от един журналист на в. "Ера nouă", Щефан Рол (псевдоним на румънския поет Георге Дину)⁴⁴. Твърдението е подкрепено с текста на поемата "Септември" в превод.

Именно Милев привлича вниманието на Л. Баз – Фотиаде. Чрез сравнителния подход, румънската българистка разглежда общото и различното между Гео Милев и Владимир Маяковски. По случай 70 годишнината от смъртта на съветския поет румънските слависти организират научна сесия. Докладите са публикувани в сп. „Romanoslavica”. Л. Фотиаде открива сходни емоционални тонове, настроения и внушения при изразяването на мислите на Маяковски и на българския поет в стихотворна форма. Превеждал негови творби, Гео Милев го познава добре и търпи неговото влияние в периода на Първата световна война⁴⁵. Това се отразява на избора му да не мълчи пред социалните проблеми на обществото, особено през септември 1923 г. В противопоставянето на твореца срещу всичко старо и ненужно, което ограничава свободата на човека, тя вижда близост в идеите на двамата поети. В метриката и структурата на неговите стихове също се забелязва сходство. Езикът на Маяковски е остър, той използва

⁴⁴ Roll, St. Geo Milev, un poet al avangardei din Bulgaria – Era nouă, 2, 1936, 73-81.

⁴⁵ Baz-Fotiade, L. Vladimir Maiakovski și Gheo Milev – tangente - RSL, 1984, 22, 243-253; Милев, Г. Събрани съчинения, т. I, Поеми, стихотворения, преводи, с. 305-333.

говоримата реч, пренебрегва красивия изказ и борави с кратък и прост език. Бидейки преводач на Маяковски, Милев усвоява неговите похвати, които позволяват силните идеи на интелектуалеца да бъдат разбрани от всички хора, по всяко време. Двамата са много въздействащи автори. Единият е социалист, а другият бунтар, който не се колебае да застане на страната на онези, които биват угнетени и така сам се изявява като социален поет. Живеят и творят в епоха на силни социални промени, на размествания в обществото. Дошло е време за преоценка на старите идеали, време, в което ще се свали Бог от неговия трон⁴⁶. Фотиаде прави сравнения на поемите „Нощ” (1912), „Облако в штанах” (1914 – 1915), „Война и мир” (1915 – 1916) на Маяковски и „Ден на гнева” (1922) и „Септември” (1923) на Гео Милев, където открива сходства в избора на тъмния фон, цветовете и нощни настроения при изобразяването на действителността⁴⁷. Ако съветският поет е футурист, а българският е експресионист, това са само два различни пътя в литературните течения на ХХ в., но те не означават ограничение за истинското изкуство, за поета, който реагира веднага срещу неправдите и защитава народа⁴⁸.

Погледът върху изследователя Лаура Баз – Фотиаде

⁴⁶ Baz-Fotiade, L. Vladimir Maiakovski și Gheo Milev – tangente, p. 246-247.

⁴⁷ Маяковский, В. Собрание стихотворения в двух томах, Ленинград, 1950, т. I, с. 85-108, 125-158, т. II, с. 5; Милев, Г. Съчинения, т. I, Поеми, стихотворения, преводи, С., 1970, с. 47-49; 51-71.

⁴⁸

Baz – Fotiade, L. Op. cit., p. 250.

неможе да се ограничи самосейните работи за развитието на българската литература след Освобождението. Разработвайки дисертацията си, тя изпитва необходимост да опознае особеностите на българската възрожденска литература. За разлика от словесността на останалите славянски народи през XIX в., българската, според нея, се развива при „по-особени“ условия, което ѝ придава индивидуалност и „особен“ характер. Това се дължи на факта, че се развива едновременно в границите на Османската империя, но и извън тях, в други държави. Българската емиграция разработва литературни жанрове и създава публицистични съчинения в условията на известна свобода⁴⁹. В Румъния се създават като че ли най-подходящите условия за развитието на мемоаристиката, драматургията, патриотичната лирика, сатирата и фейлетона⁵⁰. В условията на емиграция творческата сила на тези хора се изразява в пълен разцвет и литературата заема челно място в стремежа да се разпространяват идеалите на българската нация. Съчиненията на Вазов, Христо Ботев и Любен Каравелов, Добри Войников, Раковски и много други личности са огледало на тази дейност, намерила размах в контекста на румънските литературни постижения. Според Фотиаде има необходимост от подробно разработване на този феномен, но това би станало на базата на сравнителния

49 Баз-Фотиаде, Л. Развитие на някои литературни жанрове при по-особени обстоятелства, 25-32. Във: Raporturi lingvistice literare și culturale româno-bulgare, București, 1986.

50 Ibid., 26-31.

метод⁵¹.

Сред най-популярните проучвания на Л. Фотиаде е нейната книга за Георги Стойков Раковски. За него тя защитава докторска дисертация през 1974 г., която донася успех на авторката в Румъния и чужбина. Все пак, много преди появата на книгата на български език, както и преди защитата на труда си, Лаура Баз – Фотиаде разглежда в отделни студии част от проблемите, обект на дисертацията. Много от тези работи се появяват в българската научна периодика още в началото на 70-те години. Основни въпроси, които Л. Баз – Фотиаде разглежда са политическата и културната дейност на българската емиграция в Румъния. Тя се съсредоточава върху развитието на публицистиката, преводаческото дело, както и на мястото на Раковски в културно-политическия живот на Румъния⁵². Известно е, че българската емигрантска интелигенция следи с интерес социалния живот на страната-приемник и черпи с пълни шепа от постиженията на националната

51 Ibid., 32.

52 Георги Раковски и политическата дейност на Александру Йон Куза – Език и литература, 1972, № 2, 95-97; Литературни преводи на българската емиграция в Румъния – Литературна мисъл, 5, 1972, 90-103; Хрисовули в билингвиални текстове, публикувани от българската емиграция в Румъния – Литературна история, 1985, № 13, 57-60; Литературни проблеми в двуезичните българо-румънски вестници. Във: Българо-румънски литературни взаимоотношения, С., БАН, 1980, 249-263; Руските преводи като извор за преводаческата дейност на българската емиграция – Учителско дело, 5, 1972, с. 8; Activitatea în domeniul traducerilor literare a emigrației bulgare din România (de la începutul al XIX-lea până în anul 1877) – RSL, 18, 1972, 217-232.

й култура. Българската емиграция в Румъния има възможност да създаде свой собствен и особен културен фонд, следвайки румънския културен опит. Създава се театрална възрожденска школа в Браила, редактират се вестници и списания на роден език, понякога в двуезични издания (на български и румънски език), понякога и на френски език, излизащи в Букурещ, Браила, Плоещ, Брашов и други градове⁵³.

В центъра на вниманието й стои личността на Раковски. На него отделя повече внимание с книгата, която донася на авторката си известност сред българската и сред румънската научна общност. Христо Капитанов твърди, че според Михаил Арнаудов „никога изследванията за Раковски не са достатъчни“. Затова всеки нов поглед върху неговия живот е добре дошъл и полезен⁵⁴.

Раковски оставя плътен спомен у своите български, но и румънски съвременници. Сред вторите се отличават Богдан Петричейку Хъждеу и Ангелаке Савич⁵⁵. Още в началото на ХХ в. историци като Петре КонстантINESКУ-ЯШ, Валентин Келару, и най-вече Александру Йордан

53 Baz-Fotiade, L. Activitatea în domeniul traducerilor literare a emigrației bulgare din România (de la începutul al XIX-lea până în anul 1877), p. 217-218.

54 Капитанов, Хр. Георги С. Раковски в Румъния – Българска мисъл, 1940, 3, с. 177.

55 Баз-Фотиаде, Л. Литературна и публицистична дейност на Раковски в Румъния, с. 37-42; Трайков, В. Раковски и балканските народи, С., 1971, с. 27; B. P. Hasdeu, Prieteni cu voie sau fără voie - Literatura și arta română, București, 1900 – 1901, № 2, 69 – 77; Savici, A. Insurgenții bulgari de la 1868 sub comanda lui Hadji Dimirtar și Stefan Carajea. Dedicat memoriei raposatului G. Rakovski, Brăila, 1987.

изтъкват факта, че Раковски печелва широка популярност сред румънските политически и обществени дейци чрез своята литературна и публицистична дейност⁵⁶. Разбира се, в много от тези изследвания само се загатва за разработването на проблематиката. Единствен, който обръща повече внимание на публицистичната и литературната дейност на Раковски е литературоведът Ал. Йордан и той е оценен от българската историопис като достатъчно обширен поглед⁵⁷. Л. Фотиаде смята, че работите на Йордан не изчерпват достатъчно темата, оценката за тях е, че са доста „повърхностни“, вече остарели. Изисква се нов, задълбочен анализ⁵⁸. Тя стъпва на изследванията на Веселин Трайков, Георги Димов и Петър Динеков като стабилна основа при разработването на животописа и литературния образ на Раковски, но забелязва, че румънският период все още остава бегло познат⁵⁹.

След Втората световна война се разглежда предимно неговата революционна дейност. Раковски е в изследователското полезрение на слависта Траян Йонеску-Нишков, но той се спира върху времето,

56 Баз-Фотиаде, Л. Цит съч., с. 42-46.

57 Constantinescu – Iași, P. Un document turcesc original în legatură cu mișcarea bulgarilor de la Brăila din anii 1841 – 1842. In: Studii istorice româno – bulgare, B., 1956, p. 15-18. ; Iordan, A. G. S. Rakovskij și literatura română – Viața românească [VR], № 6, 1940, 3-16; ibid. Primul ziar bulgaro-român: Будущност - Viitorul – VR, 1940, № 7, 3-16; Трайков, В. Раковски и балканските народи, с. 29.

58 Литературна и публицистична дейност на Георги Раковски, 1980, с. 46.

59 Трайков, В. Раковски и балканските народи, С., 1971.

което българският революционер прекарва в Нови Сад. Владимир Дикулеску прави публикации на част от документалното наследство на революционера⁶⁰. Същински задълбочено проучване за времето, когато Раковски се намира в Браила през 1841 и 1842 г., дължим на Константин Велики⁶¹. Лаура Баз – Фотиаде избира да проучи литературната и публицистична дейност на българския революционер. С тази задача тя се справя перфектно.

Л. Баз – Фотиаде проучва цялото документално наследство на революционера в българските и румънските архиви, но не пропуска да направи консултация с всичко, публикувано от българската наука за него. Често се допитва до Георги Цанев, Георги Димов, Петър Динеков, Веселин Трайков и Маньо Стоянов⁶². Тя познава не само трудовете на Раковски, но и вестниците, които той издава. Проучва внимателно и румънския периодичен печат, за да открие влиянието му върху българската периодика. Анализирайки наличните вестници, Л. Баз – Фотиаде прави сполучливо сравнение между вестниците на българската емиграция в Румъния и румънската преса. Стига до извода, че българските публицисти следват плътно румънския

⁶⁰ Diculescu, V. Din legaturile lui G. S. Racovski cu bulgarii din Brăila in 1861 – RSL, 1962, vol. V, 179 – 182; Ionescu – Niscov, T. Quelques aspects de l` activite de G. S. Rakovski et de ses rapports avec les Principautes Roumaines – RSL, vol. IX, 1963, 555 – 568; Фотиаде, Л., Цит. съч., с. 47-50.

⁶¹ Велики, К. Браилските бунтове 1841 – 1843, С., 1968, 84-123; Баз-Фотиаде, Л., Цит. съч., с. 50-53.

⁶² Baz-Fotiade, L. Autoreferat, p. 5.

журналистически модел и тематика, което може да се види дори и само от избраните заглавия на изданията: „Тъпан“ – „Trompeta Cărașilor“, „Таралеж“ – „Aricul“, „Будилник“ – „Deșteptarea“, „Ступанъ“ – „Țaranul Român“, „Градина“ – „Grădina“, „Кукуруигу“, „Оса“, „Кърлеж“, „Петел“, „Жаба“ – „Ghimpele“, „Nichipercea“, „Bondarul“ и т. н.⁶³ Румънското общество през XIX в. има сходни черти с българското. Акцентът в труда е поставен върху проблемите на европейския романтизъм и проявленията му в българското и румънското общества. Според Л. Фотиаде, румънската мисъл по същество се отличава от заложените в европейските държави романтични идеи и пряко влияе на българската романтична идея. Романтизмът на румънските и българските интелектуалци се съсредоточава в една обща идея – за българите е възстановяване на държавността, а за румънците е извоюването на независимост чрез премахване на дългогодишния васалитет към Високата порта⁶⁴. Раковски се появява в един важен исторически момент, когато романтизмът в Югоизточна Европа се развива с пълна сила и има необходимост от силни личности като него. В същото време в самата Румъния са налице големи социални преобразувания и преоценка на традиционните ценности. Българският емигрант е в кипежа на тези промени и усвоява най-чистите и полезни идеи, за да ги предаде на поколения революционери.

В това отношение Раковски има двойна роля в

⁶³ Ibid., p. 10-11.

⁶⁴ Литературна и публицистична дейност на Георги Раковски, с. 60-64.

българската история – от една страна осъществява органичната връзка между българската и румънската политическа мисъл. Според Л. Баз – Фотиаде той е познавал румънските пашоптистки и постпашоптистки⁶⁵ идеали, които предава на българската революционна младеж чрез своето перо. И на второ място, Раковски е съзателят на първите политически институции на българите: политическите периодични издания са своеобразен изразител на идеята за българска национална и политическа обособеност. Освен това, българската емиграция в Румъния има възможността да развива широка преводаческа дейност. Л. Баз – Фотиаде споделя впечатления, изразени в румънската наука за интелектуалното развитие на българската емиграция в Румъния, която успява да усвои някои литературни идеи, присъщи на румънската литература по това време⁶⁶. Фотиаде познава добре труда на К. Велики, който обаче хронологически достига до 1860 г. Авторката смело заявява, че нейното дело е своеобразно продължение на неговия труд, защото изследва развитието на процеса до Освобождението на България, по-специално проучва развоя на преводаческото дело⁶⁷. В писмата си до акад.

⁶⁵ Пашоптистите са организаторите и дейците на революцията в Румъния от 1848 г. Имат особени възгледи за политическо и обществено развитие на румънския народ. След потушаването на революцията идеите им остават живи. Наследниците на пашоптистите се наричат постпашоптисти.

⁶⁶ Velichi, C. N. La contribution de l`emigration bulgare de Valachie a la Renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1762 – 1860). В., 1970; Siupiur, E. Relații literare româno-bulgare. В., Minerva, 1980.

⁶⁷ Baz-Fotiade, L. Autoreferat, p. 13.

Петър Динеков тя споделя, че за нея Раковски е „един океан“, труден за обхващане и разбиране. Все пак от редовете струи уважение и преклонение пред неговото дело, както и удовлетвореност от собствените усилия да представи на румънската наука един различен поглед за българския възрожденец⁶⁸. Влагайки постоянство и завидно усърдие, Баз – Фотиаде създава наистина сериозен труд. Успява да вникне в света на Раковски и да обясни много от заветите в неговото наследство.

Авторката прави биографичен обзор за Раковски. Акцентът се поставя върху неговия престой в Румъния, който започва в далечната 1841 г. с участието му в Браилските бунтове и с прекъсвания продължава до кончината на революционера през 1867 г. Придържа се строго към постиженията на българската историопис, но личи собствен поглед върху етапите в развитието на големия революционер. Съгласно приетите в румънската наука възгледи, в сравнение с останалите страни в Европейския Югоизток, румънските земи предлагат най-необходимото за развитието на революционната дейност на българската емиграция – спокойствие и сигурност⁶⁹. Със собствен принос се отличават следващите глави на книгата, където тежестта пада върху дейността на Раковски като публицист и преводач на румънска земя. За тази цел Л. Баз-Фотиаде сравнява неговите по-ранни изяви в Сърбия и достига до заключението, че още там той проявява изключителен интерес към проблемите на

⁶⁸ ЦДА, ф., оп.1, а. е. 3200, л. 6-7.

⁶⁹ Баз-Фотиаде, Л. Литературна и публицистична дейност на Г. С. Раковски, с. 25-36.

Румънските княжества⁷⁰. В Румъния Раковски пристига вече запознат с проблемите на румънското общество. Като основател на първия двуезичен вестник – „Бъдъщност“ – „Viitorul“ в Румъния, Раковски проявява граждански позиции по наболелите обществени и икономически въпроси в княжествата, като ги поставя в тясна връзка с подобни ситуации, които българското общество трябва да разрешава. Удачно е сравнението на българската борба за църковно-национална независимост с твърдото решение на румънското правителство да се секуларизират имотите на румънските манастири⁷¹. Раковски застава изцяло зад тази позиция и напомня, че е време за подобна смелост по отношение на българския църковен въпрос.

Познанството му с Богдан Петричейку Хъждеу е друг важен момент. Въпреки че излизат едва десет броя от „Бъдъщност“ (8 март – 17 май 1864 г.), знае се, че Хъждеу посреща добре тази инициатива и сътрудничи на изданието по много въпроси. Преди всичко той е един от първите румънски слависти, и като такъв проявява задълбочен интерес към българите⁷². Хъждеу е и сред изследователите на народната румънска култура и минало. Това неминуемо оказва влияние върху Раковски,

⁷⁰ Baz-Fotiade, L. Autoreferat, p. 15-16.

⁷¹ Баз-Фотиаде, Л. Литературна и публицистична дейност на Георги Раковски, с. 123-124; Георги Раковски. Съчинения, т. II, с. 418-422; с. 464-466.

⁷² Баз-Фотиаде, Цит. съч., с. 132; 136-142; 147-156.; Капитанов, Хр. Георги Стойков Раковски в Румъния – Българска мисъл, 1940, 3, 177 – 184; Богдан Петричейку Хъждеу и Георги Раковски – Годишник на Българския библиографски институт, 1959, № 6, 67-90.

подтиква към занимания с българско народно творчество. Връзката Раковски-Хъждеу се радва на детайлна разработка в труда на румънската изследователка. Същественото е, че Раковски се появява в един важен исторически момент в развитието на преводаческото дело на българската емиграция в Румъния. Известно е, че още през 1803 г. Софроний Врачански включва превод на „Система и религия махомеданская“ от молдавския владетел и писател Димитър Кантемир „Sistema religiei mahomedane“ в „Съчинение върху православната, еврейската и махомеданската вяра“. Това показва интересът на българския духовник към румънската литература⁷³. И други румънски автори биват превеждани от българските емигранти през XIX в. Те са Йон Хелиаде Ръдулеску, (Васил Станкович, 1845 г.); Пандели Кисимов превежда пътеписа на Чезаре Болиак „От Русчук до Варна“ в „Отечество“ (1869 – 1871), поместен по-късно от Л. Каравелов във в. „Libertatea“ № 14 от 6 април 1871 г.⁷⁴ Румънският език е посредник при превода от други езици на български и в лексиката на преводите авторката често открива румънските първообрази, от които българските преводачи се водят⁷⁵. Конкретните примери са със сборника приказки „Халима“ в превод от Иван Мънзов, „Гиорги Денден или излъган мъж“ в превод на Иван Лилов от 1872 г. и много още.

⁷³ Baz-Fotiade, L. Activitatea în domeniul traducerilor literare a emigrației bulgare din România, p. 219-220.

⁷⁴ Ibid., p. 220-222; Prelegeri de literatura bulgară, p. 54-55.

⁷⁵ Activitatea în domeniul traducerilor literare a emigrației bulgare din România, 223-227.

Георги Раковски също се увлича от преводаческа дейност. Още през 60-те години той превежда две писма на Фуад Паша до княз Александър Йон Куза и отговора на княза до Високата порта. На български език е превел и речта на Александру Йон Куза пред Камарата и Сената. Според Л. Баз – Фотиаде това преследва идеята да възпита уважение и следовници сред българите на идеята за независимост. Така се появяват брошурите „Отговор владетеля Румънов Александра към Визира на Портата“ (1865) и „Престолна беседа владетеля Румънии Александра Йоана I, изречена в отварянето на Камарата и Сената 5/ 17 декември 1865“ (1865), излезли в печатницата на Стефан Ръсидеску, Букурещ. Раковски държи да покаже как един румънски управляващ се държи с достойнство след разкриването на заговора срещу него в 1865 г. и защитава обединението на Влашко и Молдова през 1859 г.⁷⁶ Княз Куза е достоен владетел и Раковски се стреми да внуши колко е наболяла необходимостта в българската действителност от водач, който да прилича на него. Популяризира личността на един независим и признат управленец, за когото Високата порта не е непобедима сила и именно такова самочувствие е част от борбата на румънския народ за признаване от великите сили.

Изследовател на преводите на българската емиграция във Влахия, Лаура Баз-Фотиаде никога не пропуска да отбележи, че именно с изданията на Раковски се проправя пътя и за други билингвистични периодични

⁷⁶ Баз-Фотиаде, Л. Литературна и публицистична дейност на Георги Раковски, с. 109-113.

издания на българската емигрантска интелигенция във Влахия⁷⁷. След него се наблюдава истински разцвет на преводното дело. Превеждат се руски автори като Гогол, Костомаров, немски автори като Шилер, но от руски преводи. Високообразовани и начетени, българските емигранти следват целта да просвещават сънародниците си. Като преводачи се изявяват Нешо Бончев, Христо Ботев, Раковски, Ангелаке Савич⁷⁸. Лаура Баз – Фотиаде открива общ стремеж в работата на всеки един от тях – умишлено да превеждат романи с революционен патос и подбуди, като например „Тарас Булба“ на Гогол, „Кремуций Корд“ на Костомаров, „Войвода. Българска повест“ на Любен Каравелов, писана на руски език в Одеса през 1860 г. и преведена на румънски език в 1868 г. от А. Савич⁷⁹. Макар преводът на Савич да е извършен не особено успешно, понеже не е владеел добре руския език, текстът е публикуван в двуезичния вестник „Народност – Naționalitatea“ и само инициалът „S.“ подсказва на изследователката, кой реално стои зад тази работа⁸⁰. Превеждат се и исторически съчинения. Подобен е примерът с Михаил Кифалов, превел Юрий Венелин и Йован Раич като исторически погледи над миналото на българския народ. Кифалов включва и част от разказа на Раич за създаването на Влашко и Молдова.

⁷⁷ Цит съч., с. 168-169.

⁷⁸ Учителско дело, 1971, № 5, с. 8.

⁷⁹ Баз-Фотиаде, Л. Неизвестен румънски вариант на Каравелово произведение. Във: Литературознание и фолклористика. Сборник в чест на акад. Петър Динеков, С., 1983, с. 283 – 288.

⁸⁰ Пак там, с. 286-287.

Представени са славните страници от историята на Дунавските княжества. Л. Фотиаде приема това вмъкване като стремеж на българския интелектуалец да запознае сънародниците си с миналото на съседния народ, при който намира прием⁸¹.

Раковски не остава встрани от този кипеж. Сам увлечен от историята, той не пропуска да покаже вдъхновените от българската история чужденци. Редактор на още един двуезичен орган – „Бранител“ – „Aragătorul“, той превежда творбата на полския писател Зигмунд Милковски (Теодор Томашек Йеж), „Асен“ (1860), посветена на представителя на династията, възобновила Второто българско царство. И тук няма случайности – изборът е направен съзнателно. Един чужденец, опознал българските земи в своите пътувания до Цариград е вдъхновен от миналото на този народ и написва историческа поема за негов владетел⁸². Тази страна трябва отново да бъде свободна. Настъпило е времето. Раковски пише творба на същата тема през 1860 г., „Няколко речи о Асеню първому, великому царю българскому и сину му Асеню второму“, но предпочита да публикува произведението на чуждия автор. Според Л. Фотиаде това той прави, за да даде пример и вярна на своите сънародници, показвайки, че и другите народи изпитват уважение към миналото на България.

81 Activitatea în domeniul traducerilor literare a emigrației bulgare din România – RSL, 220-221.

82 Литературна и публицистична дейност..., с. 158; Смоховска – Петрова, В. България и творчеството на Зигмунд Милковски (Теодор Томас Йеж), С., 1955.

Възгледите, изповядвани от полския писател съвпадат с кредото на Раковски за мобилизиране на силите срещу Османската власт и гръцкото духовенство и съживяване на националната гордост. Друго постижение на българския революционер е, че чрез този превод се осъществява първият билатерален българо-румънски превод⁸³.

Българската емиграция в Румъния оставя зад себе си многопластова културна дейност. Журналистическата дейност на българите в странство се изяснява с над 57 вестници и списания, в които намира и историческата проблематика. В Румъния Раковски не изоставя историческата тематика. Вижда се от попълването на сп. „Българска старина“ с материали от миналото на българския народ по подобие на румънските интелектуалци и чрез известния „Показалец или ръководство как да се издирят най-стари черти нашего бития, языка, народопокращения, старого ни правления, славного ни прошествия и прочие“. И тук Фотиаде се оказва способна да даде конкретен пример: Михаил Когълничану, който извършва събирателска дейност и печата резултатите в списанието си „Arhiva Românească“. Откриването на националното минало на собствения народ става задача от особена важност в дейността и на двамата⁸⁴. В 1865 г. излиза единственият брой на

83 Баз – Фотиаде, Л. Литературна и публицистична дейност..., с. 159-164; с. 162; Георги Стойков Раковски. Съчинения, т. III, 1983, с. 5-132.

84 Баз – Фотиаде, Л. Литературна и публицистична дейност..., с. 164-167; Хрисовули в билингвиални текстове, публикувани от българската емиграция в Румъния – Литературна

списанието на Раковски, но пък той е свидетелство за „ерудицията на своя автор“, за високите ценности, доминиращи в личността на Раковски. „Българска старина“, според Баз – Фотиаде, е „лебедовата песен“ на българския революционер, защото с нея се привършва един сложен етап от неговото формиране⁸⁵.

Чрез публицистиката Раковски открива сигурно средство да популяризира своите идейни замисли за просвета на българския народ, за разпространение на революционните идеи. Баз – Фотиаде нарича неговата вестникарска дейност „тайно оръжие“ за въздействие. Зад всеки ред на неговите статии в „Бъдъщност“ и „Бранител“, авторката разчита скрито внушение към българския и румънския читател да се бори за свобода. Чрез „Бъдъщност“ започва нова страница в българската журналистика през Възраждането: поставено е началото на десетилетието на двуезичната преса на българските емигранти в румънските градове. Примери затова са „Отечество“ – „Patria“ на Пандели Кисимов, „Свобода – Libertatea“ на Любен Каравелов и други, които авторката разглежда и в останалите си проучвания с цел да разкрие влиянието на румънската култура, език и общество върху българите на север от Дунава⁸⁶.

история, 13, 1985, с. 58.

85 Литературна дейност на Г. Раковски..., с. 168; Георги Стойков Раковски. Съчинения, т. III, с. 375-399; т. IV, с. 5 – 138.

86 Литературни проблеми в двуезичните българо-румънски вестници, излизали в Букурещ и Браила през XIX в. – Българо-румънски литературни взаимоотношения, С., 1980, с. 261; Якимов, Г. Пантелей Кисимов. Живот и дейност, С., 2003, с. 253-296.

Като филолог Фотиаде разглежда езика на вестниците и съчиненията на Раковски. Стига до извода, че Димитър Великсин, сътрудникът на Раковски в „Бъдъщност“, се заема с преводите от български на румънски, а от румънски на български език е задача, която сам Раковски осъществява. Вижда се, че се ползват архаични изрази в българските текстове, типични само за неговия език. Раковски избира един архаичен изказ, в който налице са множество граматични грешки, умишлено добавяни окончания в дателен падеж, за да доближи езика до старобългарската реч от старите книги⁸⁷. Авторката смело твърди, че той създава свой, собствен език. Тя го определя като „раковски“ език – „limba rakovskiană“, защото се използва само от своя създател. За останалите българи е труден за употреба. Въпреки трудностите, които човек изпитва, четейки не само вестниците, но и съчиненията на Раковски, Фотиаде обяснява, че това не отблъсква българската публика от неговите творби. Напротив, идейно те са толкова богати и увлекателни, че никога не губят стойността си и винаги намират последователи. Раковски избира да допълва речта си с архаизми, за да подсили автентичното звучене на своя роден език и да приобщи повече хора към идеята за създаване на свободна българска държава, да предизвика патриотизъм в съзнанието на сънародниците си. Но с романтично-революционния си патос тези творби са толкова въздействащи, че съвременници на епохата като Вазов, Каравелов, Ботев

87 Баз-Фотиаде, Л. Литературна и публицистична дейност..., с. 153-155.

и Войников винаги се завръщат към „Горски пътник“⁸⁸.

Отново идва въпросът за романтизма в произведенията на Раковски и доколко той се свързва с чертите на това течение на румънска земя и с какво може да бъде различен от румънските романтици. Той наистина е романтик и това Баз – Фотиаде не отрича, разглеждайки неговата цялостна дейност. Но преди всичко тя набляга на влиянието на пашоптистите върху лириката на Раковски⁸⁹. Сред тях са автори като Димитре Болинтиняну, братята Въкъреску, Василе Кърлова, Григоре Александреску. Този проблем е разглеждан в началото на 40-те години на ХХ в. от А. Йордан, но не в контекста на влиянието на пашоптизма и романтизма като течения в румънската литература от средата на ХІХ в. За него е достатъчно да отбележи сходствата и влиянието на тези автори върху Раковски с конкретните примери и сравнения на творбите им. Лаура Баз – Фотиаде не се задоволява с този преглед. Тя приема гледната точка на Йордан, че наистина е налице влияние на тези автори в лириката на Раковски, но преди всичко отговаря на въпроса защо това е така. От друга страна тя смее да твърди, че все пак българският поет звучи изключително автентично и самородно, независимо от близостите в творческия похват и изразните средства в лириката. Поставяйки творчеството на румънските творци в контекста на тяхното време и обществените потребности, отразени в румънската поезия, Фотиаде прави сравнителен анализ на някои от техните стихове

88 Пак там, с. 95.

89 Пак там, с. 64-96.

с част от наследеното от Раковски. Общото в писмовното наследство на българския и румънските автори е погледът към миналото на отечеството. Румънските автори изпитват особен пиетет към развалините на старинните крепости на влашките воеводи в Търговище, към образа на великите владетели Михай Храбри и Щефан Велики. Подчертана е склонността към нощните пейзажи, в тон с мрачното настроение на лирическият герой, изпитващ тъга по едно отминало величие. Подобни съзвучия се наблюдават у Раковски. И той отправя взор към останките от Търново и Преслав, извиква за примери величави български владетели като цар Симеон и Асен І. Разликата е в предпочитанията към светлината, към деня; настроението на лирическият герой е в синхрон с красотата на природата. Средствата и похватите се вземат и от българския, и от румънските автори от извора на родния фолклор⁹⁰. Общото е в избора на народното творчество като основа на тяхното вдъхновение. Мотивът за развалините се появява през ХVІІІ в. във френската поезия, откъдето и румънските автори го възприемат във връзка с разработването на историческите концепции за латинския произход на румънския народ. Поети като Хелиаде-Ръдулеску и Болинтиняну приемат родната история като неизчерпаем източник на вдъхновение. Но ако за тях са налице анализите на Трансилванските автори като Георге Шинкай и Мокса, Раковски има пред себе си само „Историята“ на Паисий⁹¹. Но и тази книга

90 Литературна и публицистична дейност, с. 69-85.

91 Баз-Фотиаде, Л. Хрисовули в билингвиални текстове, публикувани от българската емиграция в Румъния – Литературна

само е достатъчна, за да пробуди у него интереса и преклонението към родината. Така Фотиаде доразвива, но внася различна, оригинална интерпретация в идеите на А. Йордан, дотогава само в зародиш.

Специално внимание Баз – Фотиаде отделя на поемата „Горски пътник“ (1860). Като втора редакция на поемата се приема ръкописът на Раковски „Неповинное нещастно рачитълство Стоян и Бояни“ (1855). Л. Баз – Фотиаде изследва предимно този вариант, тъй като смята, че е написан в Букурещ. Причините да се занимае с текста са неговото отличие в сравнение с окончателните публикации на поемата. Лириката е с еротичен характер, акцентът пада върху емоционалния свят на лирическия герой. Авторът е включил много герои от гръцката и славянската митология, похват, взимстван от румънските поети братя Въкърещи и Болинтиняну чрез гръцката поезия⁹². По този начин Баз – Фотиаде доказва, че Раковски не копира наготово румънските образци, а принадлежи на едно общо за региона течение в литературата. Съчетаването на природа, свръхестествени сили и любов при изобразяването на вътрешния свят на героя представя един друг, различен Раковски. Във варианта на творбата от Нови Сад тези елементи липсват, заменени са с ясно изразен патриотичен дух и призови. Но между вариантите Л. Баз – Фотиаде открива органична връзка, като всеки предходен служи за база на следващия, окончателен

история, 13, 1985, с. 57;

92 Литературна и публицистична дейност..., с. 86-90.

текст⁹³.

Според Пирин Бояджиев тази т. нар. Втора редакция на поемата е всъщност отделна, недовършена творба на българския революционер. Той не е съгласен с Л. Баз-Фотиаде, тъй като преди да се прочетат мотивите от „Горски пътник“ в тетрадката има неизписано пространство от половин страница. Това му дава основание да твърди, че въпросната тетрадка е работен ръкопис на Раковски, където е водел бележки, а творбата „Неповинное нещастно рачитълство Стоян и Бояни“ няма нищо общо с „Горски пътник“, както Фотиаде смята. Не отрича обаче, че публикуваната поема наистина носи чертите на румънското литературно наследство, упражнено върху Раковски⁹⁴. От друга страна, поемата „Горски пътник“ отразява разбиранията на революционера за задачата на литературата да възпитава патриотичен и свободолюбив дух у младите. Фотиаде нарича Раковски „представител на политическия романтизъм в българската литература“. Това означава, че откъсва ролята на литературата от чисто възпитателната ѝ функция за сметка на нейното политизиране и застъпване на наболели проблеми, макар с включване на идеологически похвати⁹⁵.

В това отношение могат да се разгледат биографичните му съчинения. Мемоаристът Раковски се вижда още в 1842 г., когато пише „Вярно изложение

93 Пак там, с. 92.

94 Бояджиев, П. Литературна и публицистична дейност на Г. С. Раковски от Лаура Баз – Фотиаде – Литературна мисъл, 1983, 6, с. 133; Георги Стойков Раковски, Съчинения, т. I, с. 164-176.

95 Баз-Фотиаде, Л. Литературна и публицистична дейност, с. 96.

на българската етерия” при залавянето му след Браилския бунт. Писмата му до съотечественици също носят много силен автобиографичен заряд. Фотиаде се спира задълбочено на неговия план за автобиография, озаглавен „Съдържание на живота ми”. Скицирани са главните моменти от неговия жизнен път в 78 точки. Според нея за румънската наука е важно познаването на този документ, защото е отделено място и за престоя му в Румъния, особено в бележките от точка 61 до точка 65. По съдържанието им може да се разбере много за действителността в Румъния тогава. Проблемите на румънското общество от средата на XIX в. проникват в текстовете на автора с впечатленията му за негови съвременници и събития, към които свободно изразява своето отношение. От друга страна е свидетелство за емоционалната картина на българските емигранти⁹⁶. Вътрешният свят на Раковски може да се разглежда като част от копнежите на един цял народ, на неговата съвременност. В неговите творби се забелязва обич и носталгия по родината, но и влиянието на литературата на страната домакин⁹⁷.

В един обобщаващ доклад върху жанровете в българската възрожденска емигрантска литература тя оценява мемоаристиката като особено важна за литературната история на Българското възраждане. Нейните първи представители са Софроний Врачански и Георги Раковски. Ако за Софроний напускането на родината се преживява като тежък грях и горестно

⁹⁶ Пак там, с. 99.

⁹⁷ Пак там, с. 102-103.

чувство за неизпълнен дълг към паството, за Раковски личната съдба трябва да подбуди следовниците му към пълно отдаване за родината⁹⁸. Книгата на Л. Фотиаде се приема изключително добре от румънската и от българската научна публика. Възторжени отзиви правят много от румънските автори⁹⁹. Работата ѝ е определена като ценен принос за историята на румънската и на българската литература. Изтъква се, че езикът, на който е публикувана – българският, се владее от малко румънски изследователи¹⁰⁰. Българските критици, в лицето на Боян Вълчев и Пирин Бояджиев също приемат достойнствата на труда, но изказват препоръки към авторката. Според Б. Вълчев изследването може да се допълни с поглед върху влиянието на Раковски върху румънската общественост. Аргументът на автора е, че българският революционер е бил много известен, с връзки сред румънската интелигенция и не е възможно да няма пряко въздействие на неговата личност в румънската култура¹⁰¹. За Пирин Бояджиев книгата е истинско богатство, събитие на българския книжен пазар, за българската наука. Написана е високо научно

⁹⁸ Баз-Фотиаде, Л. Развитие на някои литературни жанрове при по-особени обстоятелства, р. 27.

⁹⁹ Velichi, C. Literaturna i publicistica de inost na G. S. Rakovski v Rumania, Activitatea literară și publicistică a lui G. S. Rakovski, Edit. Nauka I izkustvo, Sofia, 1980, 200p. – Revista de istorie, 1983, t. 36, № 4, 420-422; Balan, D. Activitatea literară și publicistica a lui G. S. Rakovski in Romania – Forum, 1982, nr. 2, p. 23.

¹⁰⁰ Velichi, C. ibid., p. 422.

¹⁰¹ Вълчев, Б. Революционер, поет, журналист – АБВ, 1981, 15-21 септември, с. 2; Румънският период на Г. С. Раковски – Език и литература, № 2, 1982, 86-87.

и увлекателно, на стегнат стил, но има и неточности при преводите на български език на румънските поети. Това обаче са детайли, които не развалят смисъла на преводите и не променят важното им място в съчинението. Подчертава заслугите на Л. Фотиаде да извърши първия опит в науката за сравнително проучване на лирическото наследство на революционера с румънската поезия¹⁰².

Поставят се важни проблеми, читателят има възможност сам да се запита за много неща и да подири отговора самостоятелно. Книгата е своеобразно допълнение към проучванията на Л. Баз – Фотиаде върху литературната дейност на българската емиграция в Румъния през XIX в. Личи влиянието на Константин Велики в много от постановките на авторката за добрите взаимоотношения между румънци и българи на север от Дунав. От него тя е усвоила уменията да се потапя в епохата и да разбере на езика ѝ. Постига го чрез боравенето с оригинални източници. Литературоведът Лаура Баз – Фотиаде възприема похватите на историческата наука и може да се числи сред успешните румънски изследователи – историци.

Достойнство в трудовете на авторката е, че вглеждайки се в преводното дело на българската емигрантска интелигенция в Румъния, тя открива зародишите на българската национална историописна школа. Например, едни от начините за събиране и публикуване на извори за историята на българския народ възниква спонтанно чрез обнародването на

102 Бояджиев, П. Цит. съч., с. 132-134.

хрисовули в билингвиалните текстове на вестниците „Отечество“ – „Patria“, „Дунавска зора“ и прочие. На страниците им Христо Боеров представя надписи на черкви в старата румънска престолнина Търговище с обяснителни бележки¹⁰³. Интересът към миналото е изява на българската нация през Възраждането, свързана с жаждата за възраждане на собствената държавност. Особено задълбочено изследва публикациите във в. „Отечество“, където са представени владетелски грамоти за собственост излезли от канцелариите на румънските воеводи Матей Басараб, Александру Воевод и Раду Воевод от началото и средата на XVII в. Тя проверява дали тези документи са публикувани в корпусите на Румънската академия на науките „Документи за румънската история“ и вижда, че историческата наука е обърнала внимание само на хрисовула на Александру Воевод от 1629 г. Останалите документи все още са непознати в румънските документални колекции и е възможно българските емигранти да са извършили първата публикация на тези важни хрисовули. Л. Баз-Фотиаде сравнява паралелните текстове на български и на румънски език, като стига до извода, че преводачът не е владеел добре румънския¹⁰⁴. Вижда се от многото правописни грешки и тромавост на изказа, което говори за необиграност в книжовния румънски език. Тя

103 Хрисовули в билингвиални текстове, публикувани от българската емиграция в Румъния – Литературна история, № 13, 1985, 57-60.

104 Баз-Фотиаде, Л. Хрисовули в билингвиални текстове..., с. 59-60.

подчертава, че съответните примери са свидетелство за нарасналия интерес към филологията и историята в контекста на възрожденската култура. Придържа се към становището на Паул Корня, че през време на Възраждането народите започват с изготвянето на своите граматика, развитието на филологическите познания и след това преминават постепенно към преоткриване на миналото, с което се задвижва процесът на културното и политическото обновление¹⁰⁵.

В далечната 1958 г. Л. Фотиаде публикува поглед върху преводите на лириката на Никола Вапцаров на румънски език след средата на 40-те години на ХХ в¹⁰⁶. Младата авторка представя жизнения и творческия път на един от най-значимите съвременни поети на България. От текста личи собственото отношение за качеството на извършените преводи. Съдбата на поета е толкова необикновена, че заслужава специално внимание, когато се представя на друг език. Има особени забележки върху работата на първия Вапцаров преводач, Георге Дину. Л. Баз-Фотиаде съзира стремежа на преводача да даде верен текста на румънски език, но с това убягва смисъла, вложен в поезията на Вапцаров, макар да е много добър познавач на българския език¹⁰⁷. Стихът у

105 Cornea, P. Originalele romantismului românesc, B., 1972; Велева, М. Романтизмът в българската историография през Възраждането. – Във: Университетски изследвания и преподавания по българска история у нас и в чужбина. Смолян, 1984, Т. 2, Ч. 4. Смолян, 1988, 5-29.

106 Baz-Fotiade, L. Nicola Vapţarov în româneşte – RSL, III, 1958, 251-257; Prelegeri de literatura bulgară, p. 202-216.

107 Ibid., p. 252.

Вапцаров е динамичен, лек и много кратък, но в тази простота на изказа са вложени непреходни истини, което усложнява работата и на следващите преводачи. Сред тях са Демостене Ботез, Мария Бануш, Виржил Теодореску и други, които оставят след себе си „груби преводи“¹⁰⁸. Авторката предлага свои преводачески решения в търсене на подходящите думи на роден език, за да намери по-добър изказ на поезията на Вапцаров.

Двадесет години по-късно Л. Баз-Фотиаде отново поглежда към преводаческото наследство, но този път на руските автори. В конкретния случай се отнася за присъствието на романа „Анна Каренина“ (1877) на Лев Н. Толстой в българската и румънската литература. Фотиаде се насочва към този автор и това произведение, защото смята, че в творчеството на изявените класици в българската и румънската литература като Елин Пелин, Пенчо Славейков, Ливиу Ребряну, Дулиу Замфиреску, Димитър Талев, Иван Вазов Йордан Йовков и много други се отразява влиянието му при формиране на техния творчески облик и в образите на много от техните герои¹⁰⁹. Преводите на романа и тяхното качество имат голямо значение, макар да не липсват случаите, в които българските интелектуалци ползват Толстой в оригинал. Румънските писатели се обръщат към френски, немски или английски преводи на произведението. Въпреки това, руският автор се радва на внимание от страна на литературните критици и в двете държави, както и на

108 Ibid., p. 253-255.

109 Anna Karenina în traduceri româneşti şi bulgare – RSL, vol. 20, 1981, p. 459-460.

многобройни интерпретации на румънски и български език. В България през 1899 г. Георги Нождаров прави първият пълен превод на съчинението. В Румъния „Анна Каренина“ се превежда значително по-късно – 1912 г. В периода между двете световни войни романът се превежда значително по-интензивно, известни са несполучливи драматизации на сюжета на книгата, но основно вниманието е отклонено към творбите на съвременните съветски поети и писатели като ново явление в световната литература¹¹⁰. Вече след паметната 1944 г. Л. Баз-Фотиаде наблюдава много по-оживен интерес към Толстой и неговото произведение. Това се отразява на качеството на преводите, което изпреварва значително предишните опити. В сравнение с румънските издателства, българските превеждат много повече и много по-често Толстой. За най-успешен негов превод Л. Баз-Фотиаде смята изданието то 1972 г. на издателство „Народна култура“¹¹¹.

Изследователският и преподавателският опит на Л. Баз-Фотиаде са обединени в края на 70-те години на ХХ в. в специален труд. Своите наблюдения върху развитието на българската литература от началото на ХІХ в. до средата на ХХ в. Фотиаде обединява през 1979 г. в университетския курс, озаглавен „Лекции по българска литература“ – „Prelegeri de literatura bulgară“. Натрупаните години като асистент и доцент в Букурещкия университет показват на румънската българистка, че

110 Ibid., p. 461-463; Толстой, Л. Н. Анна Каренина, София, 1899.

111 Baz-Fotiade, L. op. cit., p. 464.

има необходимост от лекционен курс по история на новата българска литература за студентите по българска филология. Разделен е на две основни части. Първата обхваща историята на българската възрожденската литература до Освобождението на България. Втората част е предвидена да обхване отделени страници от проблемите на следосвобожденската българска литература. Авторката избира да включи разработките си върху творческия свят на Йордан Йовков и присъствието на поета Никола Вапцаров в румънската литературна мисъл¹¹². Лекционният курс е печатан в издателството на Университета, но е предназначено за ограничен кръг читатели. Това обуславя малък тираж на учебника, защото се намира само в библиотеката на катедрата по славянска филология към Факултета по чужди езици. Отгласите в литературната периодика за появата на тази книга са добри, като доминира отношението към лекционния курс като едно дълго чакано издание в помощ на учебния процес¹¹³.

Л. Баз-Фотиаде се отличава със склонност към изследване на големите теми в българската литература. Проучванията ѝ са представени винаги в синтезиран вид. При нея няма дълги текстове и безконечни мисли в повече. Основната идея на авторката не се губи сред буквите и препинателните знаци. Една сложна тема като тази за образа на Освободителната война в

112 Prelegeri de literatura bulgară, Universitatea din București, 1979, 223 pp.

113 Muntean, C. Laura Baz Fotiade, Prelegeri de literatura bulgară – România literară, 1980, nr. 35 din 28 august, p. 8.

българската литература е разгледана в контекста на румънското участие и доколко то е залегнало в творбите на българските писатели¹¹⁴. Тръгвайки от спомените на Иван Вазов за Йон Брътиану в разказа „Неотдавна“, тя припомня важното значение на румънската култура за идейно-естетическия набор от средства, които хора като Вазов, Захари Стоянов, а по-рано Софроний Врачански и Г. Раковски натрупват в Румъния. Мястото на румънската земя в съзнанието на българската емиграция е високо и това се оценява още преди началото на войната. Според нея и след Освобождението на България Априлското въстание и Войната се възприемат от българските поети и писатели като епични събития, защитени с много жертви и кръв. В това отношение примери са „Кървава песен“ на Пенчо Славейков, „Панагюрище“ на Любомир Дойчев, „Опълченците на Шипка“ на И. Вазов. Не са останали невъзпети жените. Райна Княгиня вдъхновява със своята смелост, а в това отношение пример са многобройните народни песни, посветени на нейната дързост¹¹⁵. Това са основните образи, характерни за творците, които разработват темата за войната. Сред тях се прокрадва споменът за Румъния и румънското участие в битките за Освобождение. На базата на изданията на Военния музей в Плевен през 60-те години на XX в., специалната книга на В. Христу, както и с позоваване на отделни стихотворения на български поети, Баз-Фотиаде смята,

114 Baz-Fotiade, L. *România și războiul de independență (1877-1878) în conștiința scriitorilor bulgari* – RITL, 1977, № 3, t. 26, 323-332.

115 Ibid., pp. 323-329.

че българските автори се прекланят дълбоко пред румънската смелост¹¹⁶.

Христо Ботев също вълнува авторката. За разлика от своите предшественици, тя не се наема да издирва новости и да запълва бели полета в жизнения и творческия му път. Това, с което се отличава е, че прави равносметка как Ботев присъства през годините в румънската научна и литературна мисъл и дали има изследователи, съперничещи на българската историопис в находките за поета – революционер¹¹⁷. Знае се, че личността му привлича румънските социалисти като Замфир Арборе и Николае Зубку-Кодряну още в края на XIX в. Л. Баз-Фотиаде основателно откроява приносите на историка Петре Константинеску – Яш, оставил интересни проучвания върху непознати страни от пребиваването на Ботев в Букурещ като студент по медицина, както и върху публицистичната му дейност, с изследванията си за издирването на печатниците в румънската столица, където Ботев е работил в началото на 70-те години на XIX в.¹¹⁸ Отделно румънската общественост се интересува от публицистиката и лириката на българския поет. В това отношение се срещат множество опити за преводи на тези творби още от средата на 30-те години на XX в., като най-активен в това отношение е Василе Христу. Л.

116 Ibid., pp. 330-332; Гривица, Плевен, Смърдан 1877 – 1878, Плевен, 1963; Христу, В. *Румъния и Освободителната война*, С., 1957.

117 Румънски изследвания и отзиви за живота и творчеството на Христо Ботев – Исторически преглед, 1978, № 6, 84-98.

118 Пак там, с. 85-87; 93; Constantinescu – Iasi, P. *Studii istorice româno-bulgare*, B., 60-63; 102-135.

Баз-Фотиаде има редица забележки по отношение на неговите преводи. Смята, че като преводач на Ботев В. Христу се представя слабо, но пък за сметка на това първи започва да разгръща на румънски език проблема за връзките на Ботев с румънските социалистически кръгове¹¹⁹. С това е предизвикал интереса на румънската публика. От румънските историци като най-задълбочен изследователна последните дни на Ботев Фотиаде посочва Константин Велики със статията му за отношението на Михаил Когълничану към преминаването на Ботевата чета на р. Дунав¹²⁰. Основен акцент, обаче, авторката поставя върху преводите на румънски език след 1944 г. Отличават се с постоянство и умения поетите Георге Дину и Виктор Тулбуре. Самата тя също участва като преводач на Ботевите фейлетони¹²¹. След като през 1976 г. в Румъния се отбелязва годишнина от неговата смърт, Фотиаде стига до извода, че делото на поета намира широко признание в нейната страна, среща интереса на румънската общественост, която се прекланя дълбоко пред неговото дело¹²².

Л. Баз-Фотиаде има тънък усет към характерните

119 Пак там, с. 88-89; Christu, V. Hristo Botev si socialistii români – Şantier social şi literar, 1935, nr. 4, nr. 25.

120 Баз – Фотиаде, Л. Румънски отзиви..., с. 90; Velichi, C. Atitudinea lui Mihail Kogălniceanu şi a unor autorităţi româneşti din porturile dunărene şi a maselor populare în timpul trecerii cetei lui Hristo Botev (27 aprilie – 15 iunie 1876),- RSL, IV, 1960, p. 251-265.

121 Баз-Фотиаде, Л. Румънски отзиви..., с. 91-97; Dinu, Gh. Hristo Botev, Hadji Dimitar – Revista româno-bulgară, 1948, nr. 3, p. 21; Tulbure, V. Hrisro Botev. Poezii, Bucuresti, 1961.

122 Баз-Фотиаде, Л. Румънски отзиви..., с. 98.

черти в българския език. Тя умее да вижда точната интерпретация на текста и подхода, който се налага при преводите на литературни творби от български на румънски и от румънски на български език. Затова проявява нескрита възискателност към работата на преводачите. Преводът е един от начините да се разпространи познанието за другите. Румънската литература се намира в постоянен досег с книжовността и постиженията на европейските нации, но също така следи развитието на съседните литератури, така че се превеждат и съчинения на български автори. Обикновено румънските българисти са преводачи, филолози, но и историци. Сред тях има и учени. Л. Баз-Фотиаде смята, че няма посредствени фигури сред тези, които работят за популяризирането на българската книга в Румъния¹²³. Твърде рядко разглеждана до 1944 г., след тази дата българската белетристика, поезия и драматургия намират широк прием сред румънската публика. Л. Баз-Фотиаде се заема да проучи как се работи именно след Втората световна война. В това отношение тя може да се приеме като продължител на Златка Юфу и Думитру Завера, които разглеждат този процес до 9 септември 1944 г.¹²⁴ С особено майсторство на румънски език са представени „Тютюн“ на Димитър Димов, романите на Павел Вежинов

123 Баз-Фотиаде, Д. Балан, Българската проза в Румъния през десетилетието 1965 – 1975 година. Във: Проблеми на новата българска литература, с. 339-340, С., 1976; Fotiade, L. Traduceri din literatura bulgară contemporană – Contemporanul, nr. 15 din 14 aprilie 1967, p. 3.

124 Завера, Д. Юфу, З. Разпространение на българската литература в Румъния до 1944 г. – RSL, 1963, 9, 447 – 482.

и прозата на Емилиян Станев. Лириката на Елисавета Багряна се чете с възхита, много е направено с преводите на Веселин Ханчев и Пеню Пенев на страниците на търсени литературни вестници и списания. От 1948 г. насетне залите в Букурещ, Плоещ и Браила посрещат българската драматургия чрез пиесите на Александър Гиргинов „Пламъците на Перник“, „Земен рай“ на Орлин Василев и др.¹²⁵ Ето как за особено кратък период от време, румънската българистика прави възможно най-доброто, за да обогати познанията на своите читатели с произведенията на българската белетристика.

Съвместно с Димитру Балан Л. Баз-Фотиаде публикува на български език подробна студия с точни библиографски препратки към всяка публикувана книга на български поет и писател. Като особено добри преводачи коректно са посочени Михаил Маджари, Валентин Дешлиу, Константин Велики и Тибериу Йован¹²⁶. Резултатът е обхващане на всички жанрове на българската литература – мемоаристика, проза, поезия, детска и научно-фантастична литература, като поле за изява намират не само класическите произведения, но и съвременни автори като Камен Калчев, Светослав Минков, Дамян Калфов и т. н. Представена е и литературната критика в България – преведени са рецензии на български литературни класици, техните представи за мисията на писателя, на литературата. Те се публикуват във вестниците „România literară“, „Secolul

125 Baz-Fotiade, L. Traduceri din literatura bulgară contemporană – Contemporanul, 1967, p. 3.

126 Балан Д. Фотиаде, Л. Цит. съч., с. 341 – 345.

20“, „Gazeta literară“ и прочие. Така на румънски език са преведени статии на Кирил Димчев, Георги Данчев и Ефрем Каранфилов, Пантелей Зарев и Николай Жечев¹²⁷. Обърнато е внимание и на оценките на румънската критика за българските литературни постижения. В това отношение особено плодovити са румънският писател от унгарски произход Мехес Георге и историкът Константин Велики, поетите Георге Дину и Валентин Дешлиу, сред тях е и самата Лаура Баз-Фотиаде¹²⁸. Покрай утвърдените преводачи и литературни критици се появяват нови имена, което е нормално при този висок интерес към литературата на съседната страна.

По същия начин Л. Баз-Фотиаде е особено наблюдателна и върху разпространението на румънската книга в България. Такъв е случаят с книгата на Марин Преда „Морометевци“, преведена на български език през 1957 г. от Гергана Стратиева и Тома Христов. Преда е писател с изключително сложен изказ. Известен е със своя собствена философия върху живота, която е трудна за разбиране дори на румънски език. Може да се каже, че е елитарен творец, достъпен за разбиране на определен кръг почитатели на литературата¹²⁹. Изборът на издателство „Наука и култура“ се е спрял на него като представител на съвременните румънски класици. От друга страна, историята на семейство Морометевци е

127 Пак там, с. 346-347.

128 Пак там, с. 345-346.

129 Baz-Fotiade, L. Moromeții de Marin Preda în limba bulgară – RITL, t. 25, 1976, № 4, 571 – 583; Преда, М. Морометевци, С., Наука и изкуство, 1957.

нещо различно за вкуса на българския читател с интерес към румънска литературна класика. Фотиаде съзнава каква висока отговорност пред българските преводачи е била задачата да бъде предаден на българска реч по начин, по който да бъде разбран. Двамата са добре познати на румънските българисти като силни преводачи от румънски на български, но Преда има сложен език, изпълнен с метафори, пластичен и индивидуален, което го прави особен за интерпретиране¹³⁰. Посочва много неточности, на места дори отклонения от оригиналния текст, но това е извършено съзнателно от самите преводачи¹³¹. Тя ги оправдава в стремежа им да бъдат максимално точни до българската логика, дори с риска да допуснат промени в изказа. Изход е прилагането на обяснителни бележки към непознатите термини на румънски език, трудно намиращи българските си еквиваленти. Л. Баз-Фотиаде подчертава, че при позадълбочена работа би могло да се направи и по-добър превода на Преда. Предлага различни варианти за предаване на лични имена, топонимия и т. н. Но като цяло оценява техния труд високо, като първите стъпки при превеждането на изключително трудни текстове. Така се запълва нишата в изискванията на читателския вкус. Авторите на превода оставят „отворени врати за още един нов превод на книгата“¹³².

Баз – Фотиаде има подготовката да се изяви като критик на превода от румънски на български език,

130 Baz-Fotiade, L. op. cit., p. 571-580.

131 Ibid., p. 581-582.

132 Ibid., p. 582-583.

защото и тя самата има опита и се отдава на тази дейност още в зората на своето формиране като изследовател на българо-румънските литературни отношения. Първите стъпки са в българския печат с преводи на кратка румънска белетристика, в началото в съавторство с литературоведа Георги Данчев. Първите разкази са на румънските автори Йон Брад и Траян Деметреску с творбите „Зовът на твоето време“ и „Сухи клони“¹³³. Нейното име се среща в литературните списания и вестници „Пламяк“ и „Пулс“, „Литературен фронт“, Литературна мисъл“.

Впоследствие се отдава на преводаческо дело от български на румънски език при това още в първите години на своята преподавателска дейност. Началото е в съвместната ѝ работа с българистката Златка Юфу, преподавател по стара българска литература в Букурещкия университет. Изготвят „Антология с текстове от българската литература“ и „Курс по български език“ за студентите по българска филология в Букурещкия университет¹³⁴. Антологията е изключително обширна. Включва предговор на съставителите, хронологически обхваща началото на славянската писменост с нейните представители от IX в. насетне. Продължава с литературата от периода на Българското възраждане до Втората световна война и след нея, включени са откъси

133 Вечерни новини, 5 май 1955, с. 4; пак там, бр. 76 от 1956 г., с. 3.

134 Baz-Fotiade, L., Zl. Iuffu, Antologie de texte din literatura bulgară, B., 1962, 860 pp.; Curs de limba bulgară, B., 1962, 195 pp.

от съчиненията на големи български общественици, поети и писатели като Паисий Хилендарски, Петър Берон, Петко Р. Славейков, Пенчо Славейков, Иван Вазов, Любен Каравелов, Орлин Василев, Георги Караславов и други. Изданието е допълнено с биографични бележки за всеки автор и за особеностите на всеки литературен период и течение, засегнато в антологията. Както двете съставителки споменават в предговора, тази периодизация е съобразена с приетата в българската литература, разработена от Петър Динеков, който участва със съвети при изготвянето на румънската антология. Като консултант се явява и Георги Цанев. При избора на текстовете вземат модела на „Христоматия по старобългарска литература“, 1961 г. под редакцията на Донка Петканова, Куйо Куев и Петър Динеков¹³⁵.

Оттук насетне идва времето на самостоятелната преводаческа дейност за Л. Баз-Фотиаде. Най-силните ѝ работи са „Прилепите летят нощем“ от Павел Вежинов (1992), „Отклонение“ от Блага Димитрова (1971), „Диви разкази“ от Николай Хайтов (1970), „Събота вечер“ от Милчо Радев (1972), „Инспекторът и нощта“ на Богомил Райнов (1973), „Разплата. Жените на починалите поети“, стихотворения на Първан Стефанов (1976), прозата на Христо Ботев (1976) и др. Както споделя в една автобиография, тя извършва изключително сполучлива интерпретация на Христо Ботев.

Книгата се подготвя в чест на стогодишнината от смъртта на поета и се изчерпва много бързо, почти

135 Baz-Fotiade, L., Zl. Iuffu, Antologie de texte din literatura bulgară, B., 1962, p. 3-4.

моментално от книжарниците, а литературните експерти се отзовават възторжено на начинанието¹³⁶. „Той не умира!“ е издание, което обединява прозата и стиховете на поета. Предговора и преводите на стиховете са дело на Виктор Тулбуре, а Л. Баз-Фотиаде предава на румънски език прозата, допълнена с хронологична таблица за живота и творчеството на поета. Освен известните фейлетони „Смешен плач“ и „Политическа зима“, вътре е включен текстът и на „Символ верую на Българската комуна“, защото тогава се приема като автентичен и важен документ. Текстовете са подкрепени с обяснителни бележки на непознатите думи. Хронологичният преглед обхваща важните моменти от живота и творчеството на поета. Интересното тук е, че авторката избира да включи годините, в които излизат първите преводи на неговите стихове на румънски език, както и откъси от проучванията върху неговата дейност от страна на румънски и български изследователи. Сред тях са биографията на Христо Ботев от Замфир Арборе, погледите върху революционната му дейност в Румъния от Петре Константинеску-Яш и Константин Велики, т. е. най-доброто от румънската историческа наука за Ботев¹³⁷.

Същия модел Л. Баз-Фотиаде следва при публикуването на лириката на Димчо Дебелянов (1987) и „Бай Ганьо“ на Алеко Константинов (1964).

136 Автобиография, б. д., л. 5-6; Botev, Hr. Acela nu moare!, B., Editura „Univers“, 1976, 188 p.; Grigorescu, D. Hristo Botev, Acela nu moare – Contemporanul, nr. 37 din 11 septembrie 1976, p. 10.

137 Acela nu moare!, p. 20-22.

Обичайно преводът се извършва от друг автор, но винаги остава място за хронологическа таблица за жизнения и творческия път на представения български писател¹³⁸. Л. Фотиаде не забравя да отбележи ехото от живота и наследството на българските класици в разбиранята на поколението автори след тях. Един поет от величината на Димчо Дебелянов не може да си отиде с физическата смърт. Той остава да живее във вечността със своята поезия, издавана и преиздавана от българските издателства. Интересът на българския читател не секва нито за миг и това се отразява в публикуваните антологии и очерци върху творчеството на поета. Фотиаде проследява разпространението на лириката на Дебелянов в румънската литература. Д. Дебелянов за първи път прозвучава на румънски чрез В. Христу, а сетне го превеждат Джордже Думитреску и В. Тулбуре в годините след Втората световна война¹³⁹. Постепенно се набляга на принадлежността на Дебелянов към символизма като течение в българската литература. Той е сред най-изявените му представители и винаги попада в отбраната листа на българските символисти, представени на румънски език¹⁴⁰.

Румънските читатели високо оценяват работата

138 Aleko Constantinov, Bai Ganiu, B., 1964. Prefață și tabel chronologic de L. Baz-Fotiade, pp. III – XXXVI; Debelianov, D. Poezii, B., 1987. În românește de Constanța Buzea; Postfață și tabel cronologic de L. Baz-Fotiade, pp. 103-116.

139 Ibid., p. 115; Debelianov, D. Cântec negru, tradus de V. Christu în Hiperion, 1934, nr. 2, p. 225; Antologia poeziei bulgare, B., 1956; Poeți bulgari clasici și contemporani, B., 1962.

140 Baz-Fotiade, L., ibid., pp. 108, 116; Simbolismul literaturii bulgare. In: Simbolismul European, vol. III, 1983.

на Л. Баз-Фотиаде. С особен интерес се следи нейната преводаческа дейност и почти веднага има отзив и за поредния български автор, излязъл на румънски език благодарение на усърдието ѝ¹⁴¹. В предговора или послеслова, предаващ отношението на българоведа Л. Баз-Фотиаде към личността и литературното наследство на поета или писателя, личат дълбоко познаване на неговите работи, преклонение към драмата на неговия живот. Едновременно с това, текстовете свидетелстват за нейното дълбоко разбиране на българската словесност от съответния период според изискванията на времето, което определя настроението и отношението на съответния автор към света и заобикалящата го действителност. За Дебелянов това ще бъдат носталгията по отминалите дни и състоянието на тревожност, неясни и смущаващи предчувствия¹⁴². За Алеко ще бъде тънката усмивка и иронията към поправимите недостатъци на неговите съвременници, които, уви, нямат желанието да работят, за да ги изкоренят първо от себе си, после и от обществото¹⁴³.

Голяма част от личната библиотека на Л. Баз-Фотиаде се съхранява в кабинета на специалност Българска филология към Букурещкия университет. Книгите са подарък на катедрата от Рамона Фотиаде. Разнообразното съдържание на литературните произведения от български автори е свидетелство за

141 Porumbacu, V. Blaga Dimitrova, Dacă te abați din drum, Ed.Univers, B., 1971. – Steaua, 1972, nr. 10, p. 23.

142 Baz-Fotiade, L., ibid., p. 105;

143 Aleko Constantinov, Bai Ganiu, B., 1964, pp. III – XXIX.

усилените ѝ контакти с българските писатели, поети и учени. Свои книги с посвещения, благодарност, обич и искрено приятелство ѝ подаряват Блага Димитрова, Богомил Райнов, Петър Динев, Илия Конев, Георги Цанев и др. От всеки един от тях през годините тя успява да почерпи най-доброто и да го даде на румънската наука.

През 1976 г. излиза първият том на академичния „Речник на българската литература“, под главната редакция на Г. Цанев. Разглеждат се основните библиографични данни за българските писатели от средните векове до наши дни. Във всяка рубрика съответно се акцентува на съчиненията и цялостното творческо формиране на всеки автор, критични погледи и рецензии за авторите и техните творби в литературните списания и вестници, подредени в хронологичен ред. Такъв монументален труд привлича веднага вниманието на Лаура Баз-Фотиаде, която излиза с рецензия в специализираната книжнина¹⁴⁴. Според нея са представени много важни съчинения и литературни портрети на български писатели от Средновековието до наши дни. Оценката за речника е, че е много добре документиран и богат биографичен гид, с над 1500 статии, над които работи силен екип от изследователи на Българската академия на науките. Представени са успешно литературата и културният дух на съседния

144 Baz-Fotiade, L. Dicționarul literaturii bulgare, vol. I – RITL, 2, 1978, 281 – 284; Речник на българската литература, т. I, А – Д, С., БАН, 1976.

народ в този първи том¹⁴⁵. Въпреки достойнствата на труда, според нея би могъл да се попълни с още важни подробности. Тя предлага това да бъдат допълнения, в които да се отразява наличието на преводи на световните езици на българските класици като Иван Вазов, Христо Ботев, Елисавета Багряна, Яворов и т. н. Прибавянето на чужди отзиви и рецензии за българската литература също е от голямо значение. Тези пропуски не намаляват значението на това издание. Признава, че е плод на една задълбочена и професионална работа, изпълнена с много желание и отдаденост¹⁴⁶.

Личността на Л. Баз-Фотиаде не се изчерпва с вкуса ѝ към литературата. Тя следи научната периодика в България и Румъния. Прави рецензии на български и румънски учени. С особено висока почит подробно рецензира труда на българския литературовед Боню Ангелов „Страници из историята на старата българска литература“, излязла в 1974 г.¹⁴⁷ Особено важен за румънските учени е неговият интерес към движението на българската книга на север от Дунав и обратно, на юг от реката през времето от XV до XVIII в., за да се изясни процесът по-плътно, без да се стига до погрешни заключения. Пред читателя е една полезна и с особена важност книга, предаваща авторово отношение към развитието на литературните жанрове и проблеми на

145 Ibid., p. 283.

146 Ibid., p. 283-284.

147 Baz-Fotiade, L. C. Velculescu, Boniu Anghelov, Pagini din istoria literaturii bulgare vechi, Sofia, 1974, 237 pp. – RITL, t. 27, nr. 3, 461-463.

старата българска литература¹⁴⁸.

Сродни интереси в областта на сравнителното литературознание Л. Баз-Фотиаде има с българския литературовед и познавач на румънската литература Илия Конев. Неговата книга „Литературни взаимоотношения и литературен процес“ проследява развитието на литературата на балканските народи през XIX в. в контекста на тяхното взаимовлияние и взаимодействие. Румънската изследователка представя широката култура на И. Конев и неговите приноси в проучването на българо-румънските литературни отношения, за да убеди читателите, че и тази поредна негова книга внася нов поглед върху проблемите на балканските литературни постижения от деветнадесетото столетие¹⁴⁹. С особено възхищение подчертава като достойнство на труда паралелното изследване на общото и различното в творчеството на българския поет и революционер Христо Ботев с класика на румънската поезия Михай Еминеску, тъй като в тяхната публицистика и поезия се отразяват непреходните за човечеството идеи и противоречия на духовната личност¹⁵⁰.

На своя учител в историята Константин Велики, Л. Баз-Фотиаде прави обзор на неговата научна и преводаческа дейност по случай седемдесетата

148 Ibid., p. 462-463; Ангелов, Б. Страници из старата българска литература, С., 1974, 52-70.

149 Баз-Фотиаде, Л. Илия Конев, Литературные взаимоотношения и литературный процес, София, 1974, 426 с. – RESEE, 1975, № 4, 630-632.

150 Ibid., p. 631-632; Конев, И. Литературни взаимоотношения и литературен процес, С., 1974, с. 351-365.

годишнина на румънския учен¹⁵¹. След необходимите бележки за неговия професионален път към славистиката и историята на българо-румънските отношения, българския език и литература, авторката дава подробна библиография на неговите трудове, съставена по хронологически принцип. Библиографията е разпределена на три части – в първата се разглеждат неговите статии и монографични изследвания, излизали от 1934 до 1984 г. Във втората се поставя акцент на неговата дейност като автор и съавтор на учебници и лекционни курсове по история на Европейския Югоизток, каквито той изготвя през 1971 г. и специализиран курс лекции по нова българска история (1974)¹⁵². Третата част обхваща преводите му от български на румънски език, сред които се виждат както класиците на родната ни литература – Любен Каравелов, Иван Вазов и Елин Пелин, така и съвременни автори като Андрей Гуляшки, Димитър Димов, Вера Мутафчиева, Павел Вежинов и много други¹⁵³. В тази статия се усеща признателност и привързаност към човека, който приживе е оценяван като жива история на модерната румънска българистика, дал много от себе си на своите ученици и на българския народ¹⁵⁴.

151 Prof. Dr. Constantin N. Velichi la a 70- a aniversare – RSL, 1984, 22, 449 – 463.

152 Ibid., p. 462; Velichi, C. Istoria universală modernă, vol. I, partea 1, pp. 163-188, partea 2, pp. 59-74; 82-94; 177-208; vol. II, partea 1, pp. 208-251, B., 1971; Curs de istoria modernă a Bulgariei, B., 1974.

153 Baz-Fotiade, L., op. cit., p. 462-463.

154 Ibid., p. 449-453.

Личи благодарността на авторката към човека и учения Константин Велики и хубавото е, че тя съумява да го стори приживе на румънския българист. В дома на К. Велики се пази черновата на този обзор. Напечатана е на машина, текста е изпълнен с много поправки и допълнения на ръка, нанесени с молив и със син химикал. От тези листове обикновена хартия личи стремежът на Лаура Баз-Фотиаде да даде във възможно най-синтезиран вид съществените процеси, формирали историка и българиста К. Велики. От друга страна е свидетелство колко усилия са вложени при изготвянето на библиографията на големия румънски учен, в която почти няма пропуснат труд.

Отдадеността на К. Велики на проучване проблемите за настаняването и уреждането на българските преселници в Румъния след руско-турските войни от 1828 – 1829 г., е оценена от Л. Баз-Фотиаде като неоспорим принос в българската и в румънската историопис¹⁵⁵. Това се отнася до книгата му с документи, изготвена съвместно с Веселин Трайков през 1980 г., която по своята монументалност и богатство на извори допълва работата на Стоян Романски от 1930 г. С качествената археографска обработка на документите и библиографско изпипване, книгата е много полезен труд за историците, но и за филолозите, впечатляващ с

¹⁵⁵ Baz-Fotiade, L. L'émigration bulgare en Valachie après la guerre russo-turque de 1828 – 1829. Recueil de documents, Sofia, 1980, 452 pp. – RRH, 1982, 1, 165-167; Романски, С. Българите във Влашко и Молдова. Документи, С., 1930; Велики, К. Трайков, В. Българската емиграция във Влашко след руско-турската война 1828-1829 година. Сборник документи, С., 1980.

ерудицията и солидното образование на авторите¹⁵⁶.

Кореспонденцията на Л. Баз-Фотиаде с българските учени също е начин да се проникне в нейния творчески и духовен свят. През годините румънската изследователка поддържа писмена връзка с известните литературоведи Георги Данчев, Илия Конев, Петър Динеков, Боню Ангелов и др. Сред архивите на българските учени днес са достъпни нейните писма до академиците П. Динеков и Б. Ангелов. От моята лична кореспонденция с Рамона Фотиаде мога да заключа, че в личния архив на Л. Баз-Фотиаде се пази важна кореспонденция с много от българските литературни историци и критици, която би хвърлила допълнителна светлина върху българо-румънските научни и културни отношения през втората половина на ХХ век.

В архива на акад. Боню Ангелов се пази кореспонденция на българския учен със семейство Фотиаде. Хронологически кореспонденцията започва от зимата на 1959 г. и завършва в 1987 г. Съпругът ѝ Дан Фотиаде се обръща към Б. Ангелов с молби за изясняване на въпроси от проблемите на славянското езикознание, моли го да му препоръча литература на български езиковеди по руския език и граматика. Обменят книги¹⁵⁷. За разлика от мъжа си, който пише на руски език, Лаура Баз-Фотиаде се обръща към академика на български език. Наред с поздравителните картички за новогодишни и национални празници, тя споделя редица проблеми, свързани с написването и защитата на дисертацията си,

¹⁵⁶ Baz-Fotiade, L. op. cit., p. 167.

¹⁵⁷ НА БАН, ф. 93, оп. 1, а. е. 595, л. 1-4.

посветена на литературната дейност на Георги Раковски в Румъния. Иска му съвети и мнение върху работата. Особено се вълнува, когато през 1977 г. предава дисертацията си за печат на български език в издателство „Наука и изкуство“. Тогава има известно забавяне на публикацията. От тези писма струи благодарност за дадените съвети, напътствия и библиографски сведения за различни проблеми по българската литература, с които Б. Ангелов не се е скъпял да ѝ послужи¹⁵⁸.

Близост се усеща в тона на писмата на Л. Баз-Фотиаде до акад. Петър Динеков. Кореспонденцията ѝ с него е много по-обширна, редовете са изпълнени с дълбоко признание за отделеното време и дадените познания. Запазени са писма от пролетта на 1968 г. до смъртта на българския учен – 1992 г., но е възможно общуването по пощата да започва много по-рано. Земетресението, сполетяло Букурещ на 4 март 1977 г. е нанесло трайни последици в съзнанието на румънското общество. Л. Баз-Фотиаде не може да бъде безучастна към трагедията, макар и да не е сред пострадалите¹⁵⁹. С Динеков тя дори е по-близка и не липсват случаи, когато се изповядва пред него. Така през 1968 г. тя преживява тежка операция, дълго време е на границата на живота и смъртта. Проф. Динеков не я оставя без морална подкрепа, за което тя винаги му е благодарна¹⁶⁰. Първите преводачески опити, творческите дирения в света на българската литература винаги са споделени с опита

158 Пак там, л. 5-12.

159 ЦДА, ф. 1987 К, оп. 1, а. е. 3628, л. 65-66.

160 Пак там, л. 17-18.

и познанията на българския учен с голямо вълнение и радост. Оказва се, че българската литература се превежда трудно, а това е отговорна дейност за всеки българист¹⁶¹.

Така и усърдната работа на П. Динеков в областта на литературознанието и фолклористиката не може да остане без отзиви в румънската научна периодика. Първите срещи на румънските читатели с българския ерудит са отразени на страниците на списание „Secolul 20“, а само той е редовен гост и участник на научните конференции и симпозиуми, посветени на българо-румънските научни и културни връзки¹⁶². Л. Баз-Фотиаде присъства на специалната сесия, посветена на 75 години от рождението на академика, заедно със славистите Йорданка Холевич и Михай Поп. Докладите излизат в специален сборник, обхващащ проблемите на сравнителното литературознание и фолклора¹⁶³. Самата тя е подготвила своите бележки още през 1981 г. и веднага споделя вълнението си с българския академик и търси оценка от него за своя труд. Не само като пряк участник и свидетел на юбилейната сесия, но Л. Баз-Фотиаде изпитва чувството на дълг пред своя учител още веднъж да подчертае значението на неговата неуморна и

161 Пак там, ф. 1987 К, оп. 1, а. е. 3200, л. 6-14; а. е. 3628, л. 4-5.

162 De vorbă cu Petar Dinekov - Secolul 20, nr. 1, 161-161; Baz-Fotiade, L. Литературознание и фолклористика. В чест на акад. Петър Динеков. (Teorie literara și folcloristică. Omagiu lui acad. Petar Dinekov. S., 1983, 490 p.) – RSL, 23, 1985, p. 322.

163 Литературознание и фолклористика. В чест на акад. Петър Динеков. С., 1983.

плодовита дейност като учен и човек, напълно заслужил уважението и признателността на своите колеги, приятели и последователи в един професионален и интересен сборник¹⁶⁴.

В творческата лаборатория на изследователя Л. Баз-Фотиаде ни въвежда един от нейните ръкописи, озаглавен „Любов и алчност в творчеството на Елин Пелин и Ливиу Ребряну“. Текстът е написан през август 1990 г. В конкретния случай тя търси и открива в разказите на Елин Пелин сродна творческа натура в наследството, завещано на румънската класика от Ливиу Ребряну. Селската тематика е често срещан мотив в литературния процес в края на XIX и началото на XX в. Л. Фотиаде посочва проблемите на румънското и на българското село като наболели теми в литературното пространство на двете страни в периода между двете световни войни. Между Елин Пелин и Ребряну се наблюдава сходство в проблематиката, породено от социално-икономическите проблеми на селото в началото на XX в. Но близостите в произведенията на двамата автори се изразява не само в богатството на социално-битовите мотиви, които селото предлага в изобилие, а и в житейската и творческата съдба на големите класици, в общата орис на някои от техните герои¹⁶⁵. Вижда се, че Л. Фотиаде остава приятел

164 ЦДА, ф. 1987 К, оп. 1, а. е. 3200, л. 13-14; Baz-Fotiade, L. Литературознание и фолклористика. В чест на акад. Петър Динев. (Teorie literara și folcloristică. Omagiu lui acad. Petar Dinekov. S., 1983, 490 p.) – RSL, 23, 1985, 322-324.

165 Повече вж. – Във: Маркова, Р. Неизвестен ръкопис на Лаура Баз-Фотиаде: „Любов и алчност в творчеството на Елин Пелин и Ливиу Ребряну“ – Romanoslavica, 2010, vol. 46, nr. 2, 83 – 95.

на България, продължава да пише и работи неуморно по българската тема почти до края на дните си.

В творческия облик на Лаура Баз-Фотиаде успешно се съвместяват ученият, човекът, литературоведът, историкът и преводачът. Историята на нейният жизнен и творчески път може да бъде допълнена и обогатена с нови изследвания, защото е успяла да остави след себе си сериозна научна продукция, великолепни преводи и сериозни последователи. И нека днес си припомним за нея с уважение и поклон, които истински заслужава един чуждестранен учен с неуморната си работа, отдадена на България и българския дух.

BULGARIAN-ROMANIAN LITERARY RELATIONS DURING THE REVIVAL AND PROBLEMS OF MODERN BULGARIAN LITERATURE IN THE WORKS OF LAURA BAZ FOTIADE

Rositsa Markova

This article examines life and creative work of the Prominent Romanian researcher from the second half of the twentieth century Laura Baz Fotiade. The study is based on original documents given by her family, and on materials from the Bulgarian archives. The author looks at the basic ideas of Laura Fotiade on the development of Bulgarian-Romanian literary relations during the nineteenth and twentieth century, her views on the development of Bulgarian literature and self-reliance of Bulgarian literary classics. The main aim is also to present L. Fotiade's work as a translator and promoter of Bulgarian Literature in Romania.